

qui repletus zelo, miseransque optimi regis dejectionem, ferat opem, ut a suis pulsum deser-
tumque a cæteris regem, regno restituat suo, quemadmodum suo tempore factum Bernardus
scribit de piissimo illo Hiberniæ rege, qui a germano exturbatus, dedit locum iræ, ut suorum
sanguini parceret (9). Funestissimam hanc scenam nostris oculis renovatum conspicimus; si-
milem ejus exitum a maximo pontifice, a maximo rege, suspensis interim animis, exspectamus
et exoptamus. Sic fiet, ut quem Ottobono quondam cardinali et legato, qui postmodum Adria-
nus V fuit, honoris causa cessit Henricus III, eundem thronum alterius Ottoboni, id est
Alexandri VIII, curis et subsidiis postliminio acceptum referat Jacobus II. Sed longius
abripit nos impetus votorum nostrorum pro gloria tui pontificatus, beatissime Pater, cui non
alio ad res magnas aggrediendas monitore, non alio incentore opus est quam Alexandro, ubi
in causa Deus est, et Ecclesia. Tantum sanctissimis consiliis tuis propitius sit ille, cujus
vicem geris, tuosque de nostris, si liceat, annos augere velit ad omnia illa gerenda et efficienda
quæ in Dei gloriam, in Ecclesiæ utilitatem a tua sanctitate agitantur, et sperantur. Nos vero
prorsus felices ac fortunatos reputabimus, si hoc votorum nostrorum pignus, hoc perennis
observantiæ in se monumentum, benignis, uti alias solet, oculis accipiat sanctitas tua, nosque
omnes paterna sua benevolentia et apostolica benedictione dignetur.

Offerebat supplex nomine suæ congregationis
F. JOANNES MABILLON M. B.

(9) Vitæ S. Malachiæ capite 4.

PRÆFATIO GENERALIS.

I. Posteaquam studiorum meorum primitias in S. Bernardi opera impenderam, non ita primæ illius
editionis curam abjicere visum est, ut de ea expolienda et exornanda, imo etiam, si necessarium esset,
penitus reformanda nequaquam cogitarem. Cum enim et eam juvenis ac pene rudis tiro aggressus essem,
non sic rem a me perfectam, numerisque omnibus absolutam fuisse existimavi, quin multa in Bernardo
et restituendo, et illustrando limatius et accuratius elaborari possent, ubi litterarum major usus, et expe-
rientia diuturnior accessisset. Quapropter, etsi processu temporis in aliena prorsus a tanto doctore
studia longius abductus essem, ita nihilominus sanctissimi viri recordatio et amor pectori meo semper
inhæsit, ut si qua in evolvendis, versandisque aliis auctoribus, quæ ad ipsius opera vel emendanda, vel
illustranda conferre possent, mihi occurrerent; hæc omnia diligenter adnotare, et in opportunum tempus
ad secundam editionem seponere non omitterem. Atque ita demum accidit, ut cum tempus pene nullum
huic meditationi vacuum mihi ob alias lucubrationes antea concederetur; jam tepescente et refrigerato
per has bellorum tempestates aliarum litterarum cultu, unus mihi fere in manibus relictus sit Bernardus,
qui ut juventutis, sic ingravescentis ætatis otium occuparet. Libenter itaque hoc otio, ex superiorum
nostrorum indulgentia, usus sum ad novam lucem dandam auctori optime de omnibus merito; nec dissi-
mulare possum, me non parum laboris ac diligentiae, una cum collegis ac sociis meis, in id operis posuisse,
ut non tam secunda, quam nova prorsus, et, quoad in nobis erat, elaborata editio haberetur.

II. Erunt fortasse, qui tot editionum repetitiones improbaturi sunt, easque in litteratorum incommodum
verti causabuntur. Nec diffiteor sane longe optabilius fore, si prima statim editione auctores quique in,
eum statum, qui ad perfectionem quam proxime accedat, omnino restitui possent. Verum qui in ejusmodi
studiis versati sunt, næ illi optime norunt quam operosum sit, ne dicam impossibile, id assequi in tanta
veterum librorum copia hinc inde dissipata, in tanta etiam eorumdem discrepantia: ut multo ac longo
labore, atque etiam aliquando Œdipo et interprete opus sit, tum ad faciendam non tam voluminum, quam
foliorum hac illacque dispersorum collectionem, ac variantium lectionum delectum; tum ad sanandos locos
male affectos et ad obscura penetranda; tum denique ad instruendam genuinorum operum censuram. Quæ
omnia, aliaque id genus permulta, ut prima statim recognitione ad amussim comparentur, necessarius
est felicior genius, quam ut eum mihi tribuere liceat, nec scio an quisquam sibi arrogare possit. Utut est,
malim primæ, si qua est, temeritatis culpam deprecari, quam fortasse augere excusando, aut priorem
editionem relinquere imperfectam. Aliam itaque castigatorem, politior emque adornare visum est operæ

pretium: atque adeo post novam sancti doctoris operum recognitionem et collationem ad vetera exemplaria factam typographici denuo pistrini importunis servitiis me cum meis sociis mancipavi, certa quadam animatus fiducia, hoc consilium novumque laborem nostrum non ingratum fore cordatis viris, cum facti nostri rationis, atque novæ hujus editionis, quas quidem speramus, utilitates penitus intellexerint.

§ I. — *De variis sancti Bernardi operum editionibus: ubi novissimæ hujus editionis tum causæ, et rationes, tum commoda, utilitatesque explicantur.*

III. In primis nihil magis Bernardi meritum et pretium arguit, quam adeo frequentes et toties repetitæ ejus operum editiones, sive ante, seu post inventam artem typographicam. Quippe multiplex illa editio argumento est, quam comparetur Bernardus a multis, quam avide legatur, quam denique ab omnibus ametur. Neque id sane mirandum. In ejus enim scriptis elucet ingenium natura mobile, generosum, excelsum; sed humanum, civile, et honestum. Eloquentia quasi congenita, sine fuco, non sine ornamento, sed nativo. Stylus pressus, oratio vivax, dictio propria, cogitatus sublimes, affectus pii, lepores sponte nascentes, totus sermo unum Deum ac cœlestia spirans. Ardet, non urens, sed inflammans. Pungit et stimulat, non ut irritet, sed ut moveat. Corripit, increpat, non ut detrahat, sed ut attrahat. Arguit, minatur, terret; sed amando, non indignando. Blanditur, sed non adulatur; laudat sed non extollit. Urget blande, perstringit absque molestia; delectat, recreat, placet. Quippe oratio ejus, inquit Sixtus Senensis, ubique dulcis et ardens, ita delectat, et ardentem incendit, ut suavissima lingua ejus mel et lac verborum fluere, et ex ardentissimo ejus pectore ignitorum affectuum incendia erumpere videantur. Jam vero doctrinam habet minime vulgarem, Scripturæ sacræ verbis ac succo refertam; sic autem Patrum sententiis inhærentem, ut tamen propria ejus esse sentiatur. Ita quippe scribit de rebus divinis, de gratia et libero arbitrio, de moribus et officio pontificum, clericorum, monachorum, laicorum, ut fontem hæc indicent, non rivum aut canalem. Et miramur si vir tantus amatur? si ejus scripta comparantur, leguntur, teruntur ab omnibus? si editiones eorum sine numero fiant? si viri docti et eruditi illis augendis, illustrandis, emendandis, et ad nativam integritatem revocandis operam adhibeant suam? si Romo ipsa, orbis domina et magistra, quæ Bernardum quondam doctorem, imo et redarguentem venerata est; si Roma, inquam, ipsa libros de Consideratione, Eugenio III primum oblatos, tum Nicolai V jussu elegantissime descriptos, demum pontificiis typis sub Clemente VIII publicari passa est, totum Bernardum editura in lucem, si Gerardus Vossius operam itidem suam in totum Bernardum contulisset? Quo minus mirandum est, si in metropoli Galliarum tantum Galliæ lumen regiis typis meruit honorari.

IV. Quanquam quod tot Bernardi editiones et recognitiones factæ sunt, aliæ etiam fuerunt causæ, et quidem non improbandæ, imo necessariæ. Una et quidem præcipua est, quod cum in variis plurimisque codicibus scriptis hinc inde dispersa fuerint sancti doctoris opera, non potuerunt prima statim editione simul prodire omnia, sed per particulas, quatenus in hominum studiosorum manus et cognitionem veniebant.

Prima quippe editio videtur fuisse illa, quæ Moguntia a Petro Schoyffero facta est anno 1475, complectens sermones de tempore et de sanctis, necnon etiam de diversis, atque librum ad milites Templi, cum aliis nonnullis Bernardo perperam ascriptis.

Eodem tempore Rothomagi, absque anni designatione, vulgata sunt tria beati Patris opuscula, nempe libri de Consideratione, apologia ad Guillelmum abbatem, et liber de Præcepto et Dispensatione.

Accessit anno 1481 editio Bruxellensis, quæ sermones de Tempore et de Sanctis, atque prima vice Epistolas suppeditavit, editoris uti et typographi nomine prætermissis. Deinde Parisiensis anni 1494, epistolas trecentas et decem exhibens cum sermonibus in Cantica, per magistrum Rouauld, sacræ theologiæ doctorem castigatis et emendatis.

Hanc excepit editio Spirensis anno 1504, et post annos duos Veneta, sed absque epistolis; cæterum spuris et alienis scriptis media ex parte jam infarcta. Brixiansem item anni 1495 suggerit Possevinus, quæ homilias, in *Missus est*, cum aliis quibusdam opusculis continebat.

Prima, quæ Bernardi Opera fere omnia in unum corpus redegit, est editio Parisiensis anni 1508, seraphica, uti præfertur, melliflui devotique doctoris sancti Bernardi scripta complectens, diligentissime cum archetypis bibliothecæ Claræ-Vallensis tunc demum in optimam unius codicis formam redacta, cura et industria magistri Joannis Bocardi, impensis autem Joannis Parvi bibliopolæ jurati Universitatis Parisiensis.

Post annos sex, et quidem anno 1515, Jodocus Clitoveus Neoportuensis eadem opera denuo recognovit, ac typis Joannis Cleyn Alemanni vulgavit Lugduni, adjectis Gilleberti de Hoylandia sermonibus in Cantica; quæ recognitio multoties Lutetiæ Parisiorum, uti et Lugduni recusa fuit.

Interim anno 1520 alia prodiit editio Lugdunensis, per duos monachos Claræ-Vallenses, Lambertum Campestem et Laurentium Dantiscenum, adornata; quæ sane omnium emendatissima est.

Secundum hos recognitores (nam varias editiones mitto) Franciscus Comestor Arneducæus, socius collegii Sorbonici, aliam sancti doctoris recognitionem adortus est, præfixa Ludovico De Rie episcopo Genevensi nuncupatoria epistola, in qua testatur, se revolvendo vetera exemplaria, quæ refertissima collegii

Sorbonici bibliotheca tum suppeditabat, incidisse in epilogum libri de Diligendo Deo, in editis prætermis-
sum: deinde in opusculum de Amore Dei ac Dignitate amoris: quos libros viduæ Claudii Chevallonii cum
aliis edendos suppeditavit anno 1547.

Non una hujusce recognitionis editio facta est: cum interim Antonius Marcellinus aliam editionem Ba-
silicæ apud Joannem Hervagium adornari curavit anno 1552, solerti, quod ipse asserit ad vetustiorum exem-
plarum fidem collatione facta, cum nova censura, novoque ordine operum; ut primum locum tenerent
Sermones, subsequentem Epistolæ, tertium Tractatus, postremum spuria et aliena.

Hanc editionem anteverit Veneta, cujus meminit Joannes Gillotius Campanus in præfatione ad editionem
Nivellianam, apud Parisios anno 1572 procuratam: ubi etiam mentionem injicit recognitionis factæ a
theologis Parisiensibus, qui postremas editiones tam suo privato conatu, quam ex collatione veterum co-
dicum, quos in Galliarum bibliothecis corrogare licuit, restituerunt: ut qui post tot, tantosque viros, ait
ille, redintegrata instaurare, et sanatis iterum mederi tentaret, labefacere, malumque inferre videretur.
Quamquam idem Gillotius subdit, se adjecisse quasdam correctiones non pœnitendas, et argumenta sive
distinctiones capitum in libros quinque de Consideratione ad Eugenium, et in libellum de Præcepto et Dis-
pensatione, quos Henricus Cuycius Cutemburgensis ad septem manuscripta exemplaria correxerat. Exponit
deinde operam suam, tum in discernendis Bernardi operibus nativis a spuriiis, tum in nativis ad rectum et
commodum ordinem redigendis: tametsi inter genuina Gillotius spuria nonnulla vel jam edita reliquit, vel
de novo adjecit, cum Floribus ex S. Bernardi operibus collectis.

Verum ante sex annos, videlicet anno 1566, alia editio Parisiis proderat apud Guillelmum Merlinum et
Sebastianum Nivellium, præmissa epistola Francisci Comestoris, mox laudati, ad episcopum Genevensem:
cui editioni adjuncta est Appendix Hervagiana, Basilicæ apud hæredes Joannis Hervagii vulgata, opera ac
studio Jacobi Pamelii Brugensis, qui Bernardi parvos Sermones numero sexdecim, tum Parabolam de
Christo et Ecclesia, item Soliloquiorum librum, et alia nonnulla Bernardo supposita protulit in lucem.
Eodem anno Ludovicus Miræus Rosetanus aliam Bernardo Appendicem, a Francisco Comestore acceptam,
Lutetiæ itidem apud Carolam Guillard adjici curavit.

Mitto alias ejusdem sæculi editiones pene innumeras; ut nullus fere annus abierit, qui non aliqua Bernardi
operum editione fuerit insignis. Omnium elegantissima fuit illa quæ anno 1586 sub symbolo navis facta est
cum epistola nuncupatoria Joannis Gillotii ad R. P. Guidonem Cornuatium abbatem Vallis-Claræ, ejusdem-
que præfatione ad lectorem.

Quia etiam eodem sæculo plerique Bernardi Sermones cum Opusculis in Gallicum idioma translati sunt,
nempe anno 1575, par Hubertum Lescotum canonicum regularem, sed absque Epistolis; quæ in versione
item Gallica anni 1622 per Philippum Le Bel doctorem Parisiensem adjunctæ sunt, uti et in novissima ver-
sione R. P. Gabrielis a S. Malachia Fuliensis.

V. Jam vero quod attinet ad varias editiones sæculo nostro factas, omnes percensere res fuerit pene
infinita, nec minime necessaria. Duas tantum notare juvat: unam Edmondi Tiraquelli monachi Cister-
ciensis, anni 1601, alteram Joannis Picardi, anni 1609, cum notis et aliquot epistolarum accessione, et
cum epistola nuncupatoria Tiraquelli ad R. P. Edmundum a Cruce abbatem Cisterciensem; atque etiam
cum epistola et præfatione Gillotii.

Hæc Picardi editio eodem anno Antwerpiae apud Joannem Keerbergium recusa est, atque inde multoties
repetita donec tandem optima omnium et accuratissima prodiit anno 1641 Jacobi Merloni Horstii, viri
piissimi ac doctissimi, recensio, quæ alias omnes obscuravit, sæpissime deinceps ad prelum revocata.

VI. Quid ab erudito viro in alla editione præstitum sit, paucis observare juvat. Principio mirari se dicit,
quod cum inter omnia sanctorum Patrum opera, nullus frequentius versetur in manibus, quam Bernardus,
unus tamen adeo hactenus neglectus sit, ut frequentissime quidem, semper tamen idem, imo subinde
deformior, corruptiorque prodiret, tanquam vel indignus, vel non indigens curatione. Id in causa fuisse
cur ipse medicam adhibuerit manum. Et primo quidem omnia Bernardi opera in sex tomos distribuisset,
ut primus epistolas; secundus sermones de Tempore et de Sanctis; tertius sermones in Cantica; quartus
tractatus varios; quintus aliena; sextus denique duorum sancti doctoris discipulorum, Gilleberti et
Guerrici, opera complecterentur, adhibita pro loco trutinæ ac censura. Deinde se Tractatus in capita et
sectiones distinxisset; tum epistolis singulis ac tractatibus argumenta seu summaria præfixisset. Ad hæc
non peperciisse diligentiam neque sumptibus, quominus ex variis variarum regionum bibliothecis Bernardi-
nam editionem augeret; tametsi multa, quæ a nonnullis indicantur, puta a Possevino, aliisque, consequi non
potuerit. Præter ea, præambula complura adjuncta; Vitam S. Bernardi septem libris, cum diversis elogiis
et chronologia præmissam. Denique adjunctas adnotationes prolixas, præter alias breviores sparsim per
totum opus insertas ad marginem, cum indicibus uberioribus locorum Scripturæ, rerum et verborum
Cæterum se conscius esse immensi laboris, quo editionem omnino correctissimam reddere conatus sit;
etsi typographorum diligentia votis suis non plane responderit. Aliam quidem editionem, et auctiorem,
et accuratiorem, parabat vir doctus: sed huic proposito immortuus est die aprilis vigesima, anno
1644.

VII. Primam nihilominus editionem illam, quantum homini docto, diligenti, ac Bernardi perquam studioso, sed privato, licuit, feliciter exsecutus est Horstius: ita ut ejus editio ambabus, ut aiunt, manibus accepta fuerit ab omnibus et probata, et in variis provinciis ac locis sæpissime recusa. Verum cum Bernardi textum Horstianum ad gallicanos codices complures præfectorum nostrorum jussu exegisset noster Claudius Cantelovius; quosdam nihilominus in illo textu deprehendit nævos, qui horum codicum ope sanari postulabant. Et Bernardi quidem sermones de Tempore ac de sanctis in secunda forma emendatissimos emisit in lucem. Verum, cum aliis eadem diligentia evulgandis daret operam, hanc ipse mihi provinciam morte resignavit, adolescenti in re litteraria novo et inexperto, cui nunquam venisset in mentem cum doctissimo Horstio laborem et industriam conferre, nisi renitentem ac cunctabundum ad persequendum demortui Cantelovii opus præfectus noster generalis piæ memoriæ, reverendissimus Bernardus Audebertus, me compulisset. Parui itaque vel invitus, et symbolam in primis ex Cisterciensis bibliothecæ exemplaribus conferente religioso viro Jacobo Lannoë ejus præfecto, editus tandem Bernardus est in majori et in minori forma, non eo quidem modo quo decebat, sed qualem ferre potuit rudis mea ætas, aut vero qualem a librario, suæ magis, quam publicæ rei addicto, impetrare licuit.

VIII. Cum vero ejusmodi studiorum continuo usu multa in dies observassem, quæ ad limandam et illustrandam Bernardi editionem conferre poterant; hæc omnia, ut jam dixi, diligenter notare studui, ut si quando tempus et otium mihi suppeterent, aliam emendatiorem, politioem, perfectioremque adornarem. Verum cum ad id operis me accingerem, in alium scopulum me conjecit misera typographicarum legum conditio, ex qua tandem, tanquam tempestate quadam, in hunc qualemcunque portum delatus sum, ea sane fortuna, quam nihil attinet modo commemorare.

IX. Etsi vero a moribus meis et ab instituto nostro prorsus alienum esse debeat propriam venditare operam, interest tamen hoc in limine demonstrare, quibus in rebus novissima hæc editio tum ab Horstiana tum etiam a priori nostra differat. Et primo quidem in conferendis vetustis codicibus antea mihi non visis, iis maxime, quos vel in variis provinciis a nobis subinde perlustratis consulere et revolvere licuit, vel quos in bibliothecam Colbertinam magno rei litterariæ commodo post nostram editionem congegit vir bonis litteris juvandis et illustrandis natus Stephanus Baluzius, secundas curas adhibui; tum ex variis lectionibus eas seligere, et in textum restituere curavi, quæ Bernardi sententiæ accomodatioribus videbantur: quæ res usum veterum librorum pene assiduum, gustum usu acquisitum, maturiusque judicium exigit, quam litteratorum vulgus opinatur, qui aranearum telas captare nos existimant, dum has, quas putant minutias consectamur. Verum sentiant id genus homines de nobis quicquid volent; modo nostram operam approbet non hominum plausus, sed publica Ecclesiæ, reique litterariæ utilitas.

X. Neque tantum in textu restituendo censura a me adhibita est, sed etiam in discernendis Bernardi genuinis scriptis a suppositiciis et falsis, quæ in editione Horstiana et nostra priori inter Bernardina adhuc delitescebant. Hinc expunctæ epistolæ duæ, ex Bernardi Brito Annalibus ab Horstio Bernardinis insertæ: rejecti sermones quatuor aut quinque ex sermonibus de Tempore et de Sanctis; rejectus etiam liber Declamationum; et alia nonnulla, quæ Bernardi non esse ex certis argumentis et indiciis manifestum est.

XI. Ad hanc censuram faciendam adjumento fuere non modo Vitæ Bernardinæ scriptores, imprimis Gaufridus, qui præcipuorum sancti doctoris operum indicem exhibent; sed etiam veteres codices, veterumque auctorum citationes, præ cæteris vero antiqua collectio ex Bernardi scriptis, quæ Liber Florum, Florilegium, et Bernardinum appellatur, primum edita Parisiis anno 1503, multo probabilior alia collectione, quæ anno 1571 ab Huberto Scuteputæo canonico regulari facta est, in Bernardi editos a Joanne Picardo intrusa. Longe vero antiquior est prima illa collectio, cujus auctorem nobis suggestit vetus codex Cisterciensis, in quo hæc habetur cum sequenti inscriptione: « Incipit prologus domni Willermi, monachi Sancti Martini Tornacensis, in Bernardino, quem idem excepit et compilavit de libris et dictis sancti Bernardi abbatis Claræ-Vallis. » Prologus ita incipit: « Cum non essem alicui exercitio magnopere occupatus, » etc, ut in editis, in quibus desideratur auctoris nomen, quem sæculo tertio decimo vixisse facile colligitur ex antiquitate codicum, in quibus hæc collectio reperitur. Porro etsi quædam opuscula, quæ Bernardum auctorem non habent, laudet collector iste, utputa epistolam ad fratres de Monte Dei, meditationes, librum Declamationum; in cæteris tamen non levis est momenti ad internoscendos maxime Bernardi sermones: quod in causa fuit, ut sicubi de quibusdam dubitandi ratio occurrit, ut in sermonibus de Diversis, has ex Bernardino citationes adnotare visum sit. Nec vero mirum, quod tum epistola ad Fratres de Monte Dei, tum Declamationes et Meditationes in illa collectione sub Bernardi nomine adducantur: cum et sanctus Bonaventura idem peccet in laudata epistola; et libri Declamationum et Meditationum ex Bernardi centonibus constant, ut suis locis dicturi sumus.

XII. Præter censuram operum, aliquid etiam mutatum in ordine Horstiano, nempe in dispositione cum tomorum, tum opusculorum. Nam ubi Horstius epistolis secundo loco subjecit sermones de Tempore ac de Sanctis; tertio loco sermones in Cantica; quarto vero opuscula seu tractatus: consultius visum est epi-

stolis subicere Opuscula seu Tractatus, qui plerique vel epistolari modo scripti sunt, vel ex epistolarum classe in tractatum ordinem redacti. Ex hoc ordine consequitur, ut tertio loco succedant sermones de Tempore et de sanctis; quarto, sermones in Cantica: quibus in quinto subsequitur eorundem sermonum continuatio, id est Gilleberti Sermones in eadem Cantica. De ordine duorum reliquorum tomorum, quinti nimirum ac sexti, in præfatione ad tomum quintum uberius dicendum erit; uti etiam de prioribus in singulis ad eos præfationibus agendum.

XIII. Atque ut genuina omnia Bernardi opera uno volumine continerentur, libros de ejus Vita et Gestis, quos Horstius in primo volumine præmiserat, rejecimus in finem tomi sexti seu secundi voluminis; ne vel germana Bernardi opera a sese divellerentur, vel nimium inæqualis esset voluminum magnitudo. Porro in fine prioris voluminis, uti et secundi, proprios indices copiosissimos collocavimus, ut priores indices omnia genuina opera, posteriores aliena complecterentur.

XIV. Denique uberiores notæ et observationes, quæ ab Horstio vel a me quondam in epistolas et alia opuscula conditæ sunt, textui sudjiciuntur. Brevis interim chronologia præmissa est tomo primo, quod ipsarum notarum veluti fax quedam, et quasi commune quoddam sit fundamentum. Ad hæc singulis fere opusculis, in tomo secundo contentis, admonitiones præposuimus ad argumentum cujusque libri explicandum, aliasque circumstantias ad id pertinentes. Hæc fere sunt, quæ universim in hac novissima Bernardi editione præstitimus.

XV. Verum ut ad examen tomi primi, qui Bernardinus epistolas complectitur, descendamus, non mediocrem operam denuo abhibuimus in iis emendandis, illustrandis, ordinandis et augendis. Ad emendationem quod attinet, varios variarum bibliothecarum codices consulimus, Vaticanos, Colbertinos, Belgicos Sancti Petri apud Gandavum, et Aureæ-Vallis, præter eos, quibus in priori editione usi fuimus. Ex uno codice Corbeiensi quasdam aliquanti momenti inscriptiones restituimus, variaque loca tum ex eodem codice, tum ex duobus Colbertinis bonæ notæ, quorum unus signatus est n. 1410; alter, n. 2476, Bernardi etiam opuscula continens, cum quo eadem opuscula contulimus. Ad hæc notæ marginales singulis fere epistolis appositæ sunt ad historica maxime facta paucis explicanda.

XVI. De ordine epistolarum diu anceps fuit cogitatio, an ordinem receptum servaremus, an potius novum institueremus. Variæ in utramque partem rationes sese offerebant. Ad servandum antiquum ordinem movebat primo antiquitas illius ordiis, quem ipso Bernardo adhuc vivente institutum fuisse constat, nimirum pro trecentis illis ac decem epistolis, quarum ultima est ea, quæ ad Arnoldum Bonæ-Vallis abbatem a Bernardo extrema scripta fuit. Nam cæteræ, sparsim hinc inde dispersæ, a posteris deinde in corpus Epistolarum in editis libris redactæ sunt, non semel, sed per varia intervalla, prout sese vel collectoribus vel auditoribus obtulerunt. Deinde antiquo ordini favebat temporis ratio, in veteri illa epistolarum collectione utcumque servata: cum alias timendum esset, ne plus incommodi ex illius recepti ordinis mutatione, quam utilitatis consequeretur, ob receptas nimirum epistolarum citationes, ne quid dicam de solemni ordine veterum exemplarium. In contrarium pugnat epistolarum quarundam confusio intolerabilis, ubi ordine præpostero aliquando responsio ad quasdam litteras facta, longo intervallo eas præcedebat. Accedebat aliud ex eo consequens incommodum, quod ejusdem argumenti tractatio perturbate relata, a se ipsa devulsa et distracta erat. In his angustiis mediam inire viam satius visum est, vulgatum scilicet ordinem retinendo in prioribus trecentis ac decem epistolis: in aliis vero quæ subinde adjectæ sunt, eas ad rationes temporis revocando, apposito ad marginem ordine, quem unaquæque epistola antea obtinebat. Ubi vero quædam ex novo hoc ordine epistolæ præcedentibus cohærere debuerant, illarum lectionem præmittendam aut subjungendam esse monuimus. Sic antiquo ordini servatus est honos, et e novo sublata confusio. Sed ne veterem illum ordinem vivente ipso Bernardo concinnatum gratis dixisse videamur, testem appellamus Guillelmum, S. Theoderici quondam abbatem, qui ante Bernardum vivere desiit. Is enim in libro primo de Vita sancti doctoris, ipso superstite scripto, tradit n. 60 Bernardi ad Robertum consanguineum suum epistolam, quæ in medio imbre non fuerat madefacta, « ob tam grande miraculum in codice epistolarum ejus, » scilicet Beruardi, « a fratribus non immerito primam fuisse ordinatam. » Cæterum id a se factum memorat tertiæ Vitæ scriptor a nobis editus, quem Gaufridum sancti viri notarium esse existimamus.

XVII. In omnibus tamen antiquis libris non omnino constans est epistolarum ordo, tametsi in plerisque cum vulgato consentit usque ad epistolam trecentessimam decimam; qui numerus in omnibus item codicibus non habetur. Ex quo intelligitur, non unam, sed plures factas fuisse Bernardinarum epistolarum compilationes. In tribus codicibus Vaticanis habentur illæ epistolæ, et in primo quidem elegantissimo, signato n. 662, continentur epistolæ ducentæ nonaginta sex eodem fere ordine atque in editis; quarum postrema est ad Hibernienses, de transitu beati Malachiæ. In alio codice n. 664, idem etiam ordo in epistolis ducentis quinquaginta duabus; ex quibus ultima est ad Hugonem militem Templi. Verum in tertio, qui n. 663 præditus est, exstant epistolæ ducentæ quadraginta, quarum ordo ab editis penitus diversus est: ita ut prima sit illa, quæ in antehac editis trecentesima decima tertia, ad Haimericum cardinalem, extrema ducentesima septuagesima quinta, ad Eugenium papam de electione Amisiodorensi. In aliis eo-

dicibus idem fere ordo servatur atque in editis, nisi quod in Gandavensi monasterii Sancti Petri hæc epistolarum compilatio dividitur in tres partes: quarum prima continet epistolas centum; altera, epistolas sexaginta quatuor supra centum; tertia epistolas septuaginta sex; quarum penultima est Bernardi ad Rogonem de Abbatis-Villa; ultima Joannis Casæ-Marii ad Bernardum. Et fortasse in nullo alio codice plures simul habentur Bernardi epistolæ, quam in isto Gandavensi; quo codice, vel certe simili, usus est Willermus Tornacensis monachus in suo Bernardino superius laudato, ubi epistolas ex prima, secunda, et tertia parte adducit. Cæterum in codice Vallis-Claræ ordinis Cisterciensis exstant epistolæ trecentæ septem; in Aureæ-Vallensi, trecentæ sex, utrobique postrema ad Arnoldum abbatem, quæ certe Bernardi extrema est. Primam illam haud dubie collectionem ad se mitti petebat Joannes Saresberiensis in epistola nonagesima sexta, ad Petrum Cellensem: cui in epistola sequenti « pro epistolis beati Bernardi » gratias agit.

XVIII. Jam vero ut de epistolarum accessione in hac editione facta (quod postremo loco tractandum erat) agamus, præmittendum est, in prima Bernardinarum epistolarum editione Bruxellensi anni 1481, atque in Parisiensi anni 1494, exhiberi trecentas decem epistolas, quarum antepenultima est ad Arnoldum Carnutensem abbatem; penultima ad fratres Hibernienses, in obitu sancti Malachiæ episcopi, ultima ad Guidonem abbatem Arremarensis. In editione vero anni 1520 per duos Claræ-Vallenses monachos, ut diximus, adornata, exstant epistolæ omnino trecentæ quinquaginta et una, quarum extrema est ad Hugonem novitium, postea Bonæ-Vallis abbatem. At epistola ad Arnoldum trecentesima decima est; epistola vero ad Hibernienses trecentesima undecima. Hujus discriminis ratio est, quod in priori illa editione desunt epistolæ duæ, nempe epistola octogésima quarta, quæ est secunda ad Simonem abbatem Sancti-Nicolai; et epistola centesima quadragesima septima, ad Petrum abbatem Cluniacensem. Judocus Clictoveus in sua editione anni 1515 et in consequentibus habet epistolas tantum trecentas quinquaginta, omissa epistola ad Hugonem novitium, quæ in editione Basileensi anni 1552 ab Antonio Marcellino restituta fuit, uti et in sequentibus usque ad Joannem Picardum. Is epistolas septemdecim jam vulgatis adjecit, sed absque ordine dispositas; quarum duas extra ordinem editis præmisit ex codice Pithæano, cæteras longo post vulgatas intervallo protulit ex bibliotheca sua Victorina. Detractis itaque quibusdam epistolis perperam repetitis, Horstius vulgatum earum numerum redegit ad trecentas sexaginta sex, quibus duas ex Bernardo Brito spurias, et ex codicibus Anglicanis septemdecim genuinas addidit, una cum epistola Fastredi abbatis coronidis loco adjecta, quæ numerum trecentarum octoginta sex absolvebat. Denique in priori nostra editione epistolæ undecim additæ sunt; et in hac novissima epistolarum numerus ad quadragintas octoginta duas accrevit, tum ex viginti octo Bernardi epistolis recens in Germania repertis, et Appendicis instar Horstio Colonie adjectis; tum ex quibusdam alibi inventis, tum denique ex aliis, sive ad Bernardum, sive in Bernardi causa scriptis, quæ ad Bernardinas illustrandas necessariæ visæ fuerunt. Omnes porro istas epistolas redigimus in tres classes quarum prima quæ prior est epistolas trecentas et decem exhibet, antiquum ac vulgatum retinet ordinem; secunda, ad epistolam quadringentesimam quinquagesimam quartam reliquas Bernardi genuinas epistolas; tertia dubias, spurias et alienas complectitur. Hæc fere sunt quæ in primi tomi recognitione præstitimus; cætera diligens Lector facile observabit. Reliquis tomis singulis præfixa est sua præfatio, in qua quid in unoquoque præsitum sit, abunde docetur.

XIX. Postremo quæ Bernardi opera in variis bibliothecis delitescere causatus est Horstius, ea non esse Bernardi jam olim observavimus. Quippe liber in Hexæmeron, est Arnoldi abbatis Bonæ-Vallis in agro Carnutensi; Commentarius in psalmos pœnitentiales, Innocentii III; Expositio in psalmum *Afferte*, Richardi Victorini; alia in psalmum quinquagesimum, Urbani; Commentarius in Pauli Epistolas, Bernardi Clavonensis Augustiniani, teste Possevino. Commentarius in Apocalypsim a Caramuele falso tributus Bernardo est: qui commentarius cum quædam Bernardi opuscula in codice subsequeretur sub titulo « cujusdam, » Caramuel legit « ejusdem » atque hunc Bernardo, uti et præcedentia ascripsit. Sane nulla superesse Bernardi opuscula, saltem alicujus momenti, haud edita existimo, præter nonnullas epistolas, quæ hactenus desiderantur. Sunt autem sequentes, videlicet: Epistola una ad Hugonem Pontiniaci abbatem, ut patet ex epistola trigesima tertia, ad eundem, n. 1; epistolæ duæ ad Innocentium II, adversus Petrum Bisuntinum, ex epistola centesima nonagesima octava. Una item ad eundem pro Petro Pisano, ex fine epistolæ ducentesimæ decimæ tertiæ. Plures item ad eundem pro introductione Præmonstratensium in Viridunense monasterium Sancti Pauli, ex epistola ducentesima quinquagesima tertia n. 1. Una ad Ansellum subdiaconum Trecentensem indicatur in epistola ducentesima tertia, ad Attonem. Una excusatoria ad Sugerium, in epistola ducentesima vigesima tertia, ad Josleum, n. 1. Duæ ad Joannem de Buzai, in epistola ducentesima trigesima tertia, ad eundem. Una ad Eugenium III, in gratiam episcopi Clari-Montis, ex fine epistolæ ducentesimæ octogésimæ quartæ, ad ipsum Eugenium. Item altera ad eundem Eugenium pro Ecclesia Tornacensi, ex Herimauno monacho Tornacensi, n. 115 (10). Una encyclica contra duella, ad Remensem et Senonensem archiepiscopos, ad episcopos Suessionensem et Autissiodorensem, et ad Theobaldum et Radulfum comites, ex epistola alias trecentesima quinquagesima octava, nunc trecentesima septuagesima

(10) Vide *Spicilegii* tomum II, pag. 483.

sexta. Ad hæc Petrus Venerabilis in quadam epistola, quæ modo inter Bernardinas exstat ordine trecentesima octogesima octava, refert fragmentum cuiusdam sancti doctoris epistolæ pro Anglico quodam abbate in hæc verba, n. 4, « Quasi subversum sit iudicium. » etc. quæ quidem in nullis Bernardi litteris legere memini.

XX. Meminit etiam Ordericus Vitalis unius Bernardi epistolæ ad Natalem abbatem Resbacensem pro Uticensibus monachis, qui S. Ebrulfi reliquias petebant, Guarino, eorum, abbate imprimis id curante, et postulante a Natali abbate. « Gaufridus Claras-Valles se ire velle intimavit: et si secum ire vellet annuit. Ambo itaque cum suis famulis Claras-Valles abierunt: benigne a fratribus illius cœnobii suscepti sunt, qui Regulam sancti Benedicti omnino ad litteram observare satagunt. Domnum vero Bernardum, illius monasterii patrem, quæsierunt: cum eo locuti sunt, et plurima siscitantes, magnam in eodem sapientiam invenerunt. De sanctis enim Scripturis luculenter tractavit, et votis eorum et interrogationibus satisfacit. Causam quoque Uticensium ut audivit, Guarinum abbatem benigne adjuvit, litterasque exhortatorias Resbacensi conventui destinavit. Guarinus ergo abbas epistolam venerabilis Bernardi protulit, quam Resbacensis conventus libenter suscepit, et audita libentius complere decrevit. » Ita Ordericus in libro sexto.

XXI. Præterea Ademarum Ecolismensis monachus in Chronico, ubi de origine Carthusiensium agit « Hic ordo, inquit, teste Bernardo, inter omnes ecclesiasticos ordines primatum tenet, non ratione temporis, sed vigore sanctitatis. Unde ipse vocat eum speciosissimam columnam Ecclesiæ: » quod in editis non invenitur.

XXII. Denique Joannes Picardus, ex Joanne Mauburno in tractatu de Habitu canonicorum regularium laudat quamdam epistolam ad Fulconem, ex qua hæc verba Mauburnus delbat: « Non comperies nigras aut griseas a collo dependentes; sed alias a mulierculis mutantur a collo dependentes, rubricatas murium pelles: » quasi hæc verba ex quadam epistola nondum edita referantur. Verum ad sensum exstant in epistola secunda ad Fulconem, n. 11. Item quæ idem Picardus ex eodem Mauburno tanquam haud vulgata refert de dotibus cardinalis, hæc habentur in libro quarto de Consideratione, n. 12. Hæc sunt quæ de hac epistolarum editione præmittere visum est operæ pretium.

§ II. — De Bernardi sanctitate, doctrina, et auctoritate in Ecclesia.

XXIII. Antequam ulterius procedamus, juvat expendere duos, qui Bernardo tribui solent, titulos, nempe quod sit inter doctores mellifluus, atque ultimus inter Patres, sed primis certe non impar. Doctoris nomen Ecclesia his tribuit, quorum doctrina publico ipsius suffragio approbata est, maxime ubi sanctitatis concentus accedit. Patres vocat eos, quos sanctitas, doctrina, et antiquitas commendat; doctrina, inquam, Scripturæ et traditioni potius, quam rationibus philosophicis inhærens, itaque doctores appellari possunt statim a morte viri sancti doctrina illustres: Patres vero non nisi quos recepta jamdudum auctoritas venerabiles fecit, et modus tractandi res, a philosophica ratione alienus. Utrumque elogium merito sortitus est Bernardus. Et primum quidem in ipsa ejus canonizatione eidem tribuit Alexander III in missa, quam de eo tunc celebravit, dicto Evangelio, quod solis doctoribus sanctis assignatur ex Matthæi capite quinto *Vos estis sal terræ* (Math. v). Diserte vero Innocentius III idem elogium confirmavit in Collecta a se composita, in qua « beatus Bernardus abbas et doctor egregius » appellatur. Melliflui adjectivum, quod recentius est, sancto doctori asseruit Theophilus Raynaudus libello singulari, qui Apis Gallicana inscribitur. Primi inter editores hoc epitheton in fronte apposuerunt, Lugdunensis quidem anno 1508, tum Judocus Clitoveus anno 1515. atque etiam duo illi monachi Claræ-Vallenses jam superius laudati; idemque ab aliis subinde postea neglectum restituit Horstius. Verum inter elogia illud referre præstat: cum nudum Sancti Bernardi nomen satis ipsius operum titulum commendat, quod auctoris implet elogium. Sane si quod aliud epitheton Bernardo convenit, maxime Θεοδιδάκτου, ab aliis editoribus eidem tributum: propterea quod doctrina non tam humanis viribus acquisita, quam cœlitus infusa præditus fuisse videatur.

XXIV. Quanquam ei non defuit labor et industria in legendis versandisque auctoribus, non modo sacris sed etiam profanis, ut ex horum verbis subinde adductis manifestum est. Verum haud dubie in sæculo hæc didicerat juvenis, quæ etiam seni in memoriam aliquando recurrerant. At rebus theologis accurate operam dederat monachus: quarum rerum cognitio quam profunda et sublimis in eo esset, docent imprimis sermones duo in Cantica, nempe octogesimus et octogesimus primus, ubi de imagine Dei, quæ in Verbo et in anima est, et de simplicitate Dei tam alte et apte disserit, ut nemo melius ante vel post eum. Idem etiam dicendum de Christi pro nobis patientis satisfactione, quæ miro sane modo in epistola centesima nonagesima ad Innocentium explicatur. Ad hæc quid in canonum scientia eximis ejus de Consideratione libris comparari potest? Hinc confirmatur istud Leonis Magni effatum; « Verus recti amor in semetipso habet et apostolicas auctoritates, et canonicas sanctiones. » Denique doctor sanctus quantum id Scripturæ sacræ lectione versatus fuerit, ubique clamant ejus scripta, « quæ nihil aliud quam centones divinatorum voluminum, » ut Sixti Senensis verbis utar, dici possunt; quippe undecunque Veteris ac

Novi Testamenti sententiis ita distincta, ceu gemmeis emblematis, hisque adeo commode et apte insertis, ut ibi nata esse credantur: » Qui quidem scribendi modus sicut in quovis argumento promiscue usurpari non decet; ita in rebus sacris non debet improbari. Huc enim adduci potest quod Petrus apostolus ait: *Si quis loquitur, quasi sermones Dei* (I Petr. iv) Quod vero Bernardus quosdam Scripturæ locos in sensu: n. improprium ac miuime litteralem quandoque detorquet, adeo ut ludere potius in verbis, quam verba ipsa exponere videatur; id sane ea ratione excusare licet, quod in Scriptura multiplicem sensum, qui ad mores informandos conducatur, accomode erui posse crediderit vir sanctus, præsertim ubi non de fide agitur, sed de pio quodam argumento exornando, ad excitandam scilicet auditorum attentionem ac delectationem.

XXV. Jam vero sanctissimum virum non tantum in Scripturæ sacræ, sed etiam in sanctorum Patrum lectione apprime, quantum ferebant variæ ipsius occupationes, versatum fuisse, nemo inficiabitur, qui ejus scripta diligenter lectitarit. Nam et Patres aliquando, eorumque sententiæ in his laudantur, et doctrina eorum per omnia ejus opera respersa est. Unde cum « quercus et fagos » se magistros habuisse dicit (11), id eo modo interpretandum est, quem cardinalibus ipse suggerit in libro quarto de Consideratione, n. 12, nempe. « in omni re orationi plus fidendum, quam propriæ industriæ vel labori, » quod Bernardo re quidem vera Gaufridus aptavit (12). Cæterum quantum ex lectione Patrum, præsertim sancti Augustini, profecerit, probat imprimis liber de Gratia et Libero Arbitrio, quod Augustinianæ doctrinæ eruditum quoddam summarium est. Ambrosium Augustino adjungit in epistola seu opusculo undecimo, ad Hugonem Victorium; additque, ab his duabus Ecclésiæ columnis non facile se avelli. Athanasium item laudat in opusculo decimo, contra Petrum Abacardum; aliquando etiam Gregarium Magnum. Denique in clausula homiliarum de Laudibus Virginis, multa a Patribus accepisse se fatetur. Mirum vero est, hominem sanctum, et morbis et infirmitatibus obnoxium, tot curis distractum, negotiisque non modo domesticis (quæ sane nec levia, nec pauca erant in tam numeroso monachorum cœtu), sed maxime publicis interpellatum, parem fuisse, aut tot libris legendis, aut tam disertis eruditisque scriptis elaborandis: adeo ut præter naturale ingenium, quod in eo excellentissimum et sublimissimum erat, divinam quamdam ipsi loquenti, agenti, docenti ac scribenti sapientiam adfuisse nemo dubitare possit. Unde « confessus est aliquando, » ait Gaufridus. « sibi meditati vel oranti sacram omnem, velut sub se positam et expositam, apparuisse Scripturam (13). » Etsi vero fateri solitus erat, se melius Scripturarum sensum assequi « in primæ originis suæ fontes quam in decurrentibus expositionum rivis; sanctos tamen et orthodoxos earum expositores humiliter legens, nequaquam eorum sensibus suos sensus æquabat, sed subjiciebat formandos: et vestigiis eorum fideliter inhærens, sæpe de fonte, unde illi hauserant, et ipse bibebat (14). » Hæc sancti doctoris erga sanctos Patres reverentia passim elucet in ejus scriptis, ut in epistola nonagesima octava, n. 1, sermone quinto in Cantica, n. 6, et alibi. Ad eos porro legendos otium ipsi concessit diutina illa infirmitas quæ primis præfecturæ suæ annis ipsum a cœtu fratrum abesse, et quasi privatim seorsim in monasterio degere coegit, primo quidem « ex præcepto » Guillelmi « episcopi » Catalaunensis, et abbatum « sui ordinis, testante altero Guillelmo abbate; deinde vero ex vi ingravescentis infirmitatis (15). Vidit illum Guillelmus abbas « feriatum ab omni sollicitudine domus, tam interiori quam exteriori, vacantem Deo et sibi, et quasi in deliciis paradisi exsultantem. » Tunc vir sanctus disseruit illi de Cantico canticorum, uti fusius ille prosequitur. Accessit Bernardo convalescenti ad impetrandam in sacra studia feriatiorem procuratio Girardi germani sui, qui ejus vices in monasterio ita supplebat, ut Bernardus sermone vigesimo sexto in Cantica ei ascribat spiritualium studiorum suorum profectum. Hæc vero studia erant orare, legere, scribere, meditari, et similia, ex sermone quinquagesimo primo in Cantica, n. 3. Sic beatus Pater vixit per annos quindecim, id est a condito monasterio Claræ-Vallensi, ad schisma Petri Leonis: quo tempore magnis arduisque rebus adhibitus, talis demum evasit, qualem postea tota Europa, ne dicam orbis universus, admirata est.

XXVI. Non immerito itaque magnus ille Nicolaus Faber, Ludovici Justi præceptor, teste Francisco Balbo in ejus Vita, cum Patres omnes summopere venerari solitus erat, tum maxime divum Augustinum, cujus lectioni assidue inhærebat, et ex recentioribus divum Bernardum, quem ultimum Patrum nominabat. Et certe hoc elogium nullus veterum melius meruerit secundum Augustinum, quam Bernardus, nullus ita post eum: cum nulli aut sanctitas miraculis et factis illustrior, aut doctrina purior, traditionisve tenacior, aut dicendi scribendive modus diviniior, aut denique major fuerit auctoritas. « Cujus enim, » ut Guillelmi verbis utar, « voluntati sic detulit, cujus consilio sic se humiliavit omnis tam sæcularis, quam ecclesiasticæ dignitatis altitudo? Reges superbi, principes et tyranni, milites et raptores sic eum timebant, ut videatur in eis impletum, quod in Evangelio legitur Dominus dixisse discipulis suis: *Ecce, inquit, dedi vobis potestatem calcandi super serpentes* (Luc. x), etc. Porro inter spirituales... longe ei alia auctoritas erat. Sicut

(11) *Vitæ* libro I, n. 23.(12) *Ibid.*, libro III, n. 1.(13) *Ibid.*, n. 7.(14) *Ibid.*, libro I, n. 24.(15) *Ibid.*, nn. 33, 40.

enim dicitur per prophetam de sanctis animalibus, quia cum fieret vox supra firmamentum, quod imminabat capiti eorum, *stabant, et submittebant alas suas* (*Ezech. 1*): « sic hodie, » inquit, « ubique terrarum spirituales quique, loquente eo seu tractante, stant cedendo pœcipienti, et sensibus ejus vel intelligentiis submitunt sensus vel intelligentias suas. Testantur hoc scripta ejus (16), » etc. Merito proinde Cæsarius Heisterbacensis monachus ait tantam fuisse ejus auctoritatem, « ut per unius os Bernardi purpurati patres, reges, principesque terrarum, quasi per commune mundi oraculum, loquerentur (17) » Hæc sancti doctoris existimatio ad nostram usque ætatem propagata est, ut fidem faciunt illustrium virorum de eo testimonia, in quibus Bartholomæus a Martyribus, piissimus ille Bracarensis antistes, Bernardi cultor, et admirator, non inferiorem locum obtinere debet.

XXVII. Hanc porro auctoritatem cum multa ei viventi conciliabant, tum maxime eximia ejus in honoribus ipsis humilitas, quo nihil, ipsius Bernardi judicio, sublimius (18). Audi Ernaldum: « Plurima autem in eum probabilia et laude digna concurrunt. Alii namque doctrinam, alii mirantur miracula. Ego quidem, ait ille, his omnibus honorem defero: sed præ omnibus, quantum in me est, hoc sublimius duco, hoc propensius prædico, quod cum esset vas electionis, et nomen Christi coram gentibus et regibus ferret intrepidus; cum obedirent ei principes mundi, et ad nutum ejus in omni natione starent episcopi; cum ipsa Romana Ecclesia singulari privilegio ejus veneraretur consilia, et quasi generali legatione concessa, subjecisset ei gentes et regna; cum etiam, quod gloriosius judicatur, facta ejus et verba confirmarentur miraculis: nunquam excessit, nunquam supra se in mirabilibus ambulavit: sed de se semper humiliter sentiens, venerabili operum non se auctorem credit, sed ministrum; et cum esset omnium judicio summus, suo sibi judicio constitit infimus (19). » Quippe « vincebat sublimitatem nominis humilitas cordis: nec tantum poterat universus eum mundus erigere quantum se ipse dejicere solus (20). » Neque vero tanta sui demissio et abjectio profectum ejus apud alios minuebat, imo amplius augebat. « Nimirum quo humilior, eo semper utilior fuit populo Dei in omni doctrina salutari (21). »

XXVIII. Patris sanctitati ex æquo respondebat sanctimonia filiorum, quæ in patris etiam gloriam redun-
dabat. Testis ipsa Romana curia, quæ Innocentium ad Claram-Vallem comitata est. « Flebant episcopi, flebat ipse summus pontifex; et omnes mirabantur congregationis illius gravitatem, quod in tam solemni gaudio oculi omnium humi defixi, nusquam vagabunda curiositate circumferentur; sed complexis palpebris, ipsi neminem viderent, et ab omnibus viderentur. Nihil in ecclesia illa vidit Romanus quod cuperet. Nulla ibi supellex eorum sollicitavit aspectum; nihil in oratorio, nisi nudos viderunt parietes. Solis moribus poterat inhiare ambitio, nec damno potera esse fratribus hujusmodi præda, cum minui non posset asportata religio (22). » His columnis ac præsiidiis fulta erat Bernardi auctoritas, adeo ut « austeritatem suavitas morum tolleret, auctoritatem sanctitas conservaret: quasi de cælo afferens inter homines miraculum quoddam conquestæ apud Deum plusquam humane puritatis (23). » Porro sanctitatem illam ac puritatem attestabantur miracula, quæ adeo clara et illustra fuerunt, ut etiam ejus adversarii ea faterentur; tam crebra et frequentia, ut Bernardus ipse obstupesceret, apud Gaufridum (24).

XXIX. Non mirum proinde, si tantum potuit ejus auctoritas, primum quidem « circa resuscitandum, » ut Guillelmus loquitur, in monasterico ordine antiquæ religionis fervorem (25); deinde, ex Gaufrido, « in Catholicorum moribus corrigendis, in schismaticorum furoribus comprimendis, in hæreticorum erroribus confutandis (26). » Quod tum ex ejus Vita, tum ex ejusdem scriptis, maxime ex epistolis manifestum est.

§ III. — *De Bernardi profectu in emendandis moribus clericorum, monachorum, et laicorum.*

XXX. Corruptos sui sæculi mores passim luget ac deplorat vir sanctus, maxime in Ecclesiæ ministris, quorum plerosque ad meliorem frugem adduxit: adeo ut tota Ecclesiæ ac cleri, imprimis Gallicani, facies suis monitis ac sermonibus penitus immutata fuerit, et in antiquum decus restituta. Quippe Eugenium, virum sanctissimum, Romanæ sedi suppeditavit, atque in eo Romanos pontifices omnes ad rectam et legitimam suæ dignitatis administrationem erudit et accendit, libris editis de Consideratione, plane divinis. In episcopis Henricum Senonensem, Stephanum Parisiensem, aliosque permultos ab aulico vivendi genere ad mores episcopali ordine dignos revocavit: multos etiam e suis, in aliorum exemplum, episcopos protulit (27). Clericis omnibus salutaria monita dedit in sermone de Conversione, ad clericos. Quæ omnia si quis accurate videre cupit, legat librum sextum de Vita sancti Bernardi gallice edita, cujus, Vitæ tres libri posteriores ex ejus scriptis magna cum pietate et cum insigni delectu contexti sunt, De moribus et officio episcoporum legenda imprimis epistola quadragesima secunda ad Henricum Senonensem, quæ in Tractatum classem modo tomo secundo relata est. Merito itaque in libro de episcopis Verdunensibus dicitur

(16) *Vitæ* libro I, n. 70.

(17) *De miraculis*, lib. XIV, cap. 17.

(18) *Homilia* IV De laudibus Virginis, n. 9.

(19) *Vitæ* libro II, n. 25.

(20) *Ibid.*, libro III, n. 22.

(21) *Ibid.*, n. 8.

(22) *Vitæ* libro II, n. 6.

(23) *Ibid.*, libro III, n. 21, et libro I, n. 28.

(24) *Ibid.*, libro III, n. 20.

(25) Guillelmus, lib. I, n. 42.

(26) Gaufridus, lib. III, n. 12.

(27) *Vitæ* libro II, n. 49.

is esse Bernardus, «cujus conciliis regna Ecclesiæ Gallicanæ hodie,» inquit auctor, «innituntur (28).»

XXXI. Erat in eo mirifica dicendi gratia, «ut non posset ne ipsius quidem stilus, licet eximius, totam illam dulcedinem, totum retinere fervorem.» Quippe «placabilem, et persuasibilem et eruditam linguam dederat ei Deus, ut sciret quem et quando deberet proferre sermonem; quibus videlicet consalatio vel obsecratio, quibus exhortatio congrueret vel increpatio: ut nosse poterunt aliquatenus qui ejus legerint scripta, etsi longe minus ab eis, qui verba ejus sæpius audierunt (29). «Quod si ejus scripta legendo ita accendimur, quanto magis illi qui loquentem audiebant? Non itaque mirum, quod Deus tot et tanta, in sui temporis hominum salutem per eum operatus est.

XXXII. Quis vero explicet, quæ et quanta ab eodem patrata sint ad monastici instituti primigenium fervorem de novo suscitandum? Testantur hoc eximie ejus hac de re epistolæ ac descriptiones, liber de Præcepto et Dispensatione, apologia ad Guillelmum abbatem, variique sermones: in quibus monachos ad retinendum revocandumque veterum Patrum primum institutum animavit, id est, ad pœnitentiæ labores, austeritates, modestiam et humilitatem, paupertatem, mundi contemptum, amorem solitudinis ac silentii, et ad continuum profectum: in quibus totius rei monasticæ cardinem versari intelligebat. Hinc non immerito Petrus Venerabilis in epistola, quæ est inter Bernardinas ducentesima vigesima nona, vocat eum, n. 30, «Lacteam fortemque columnam, cui innititur monastici ordinis ædificium:» ac «rutilum sidus,» quod «exemplo, verboque non solum monachis, sed et toti Latinæ Ecclesiæ suo tempore insigniter lucem donavit.»

XXXIII. Laurentius de Leodio in libro de Episcopis Viridunensibus, duos ordines, Cisterciensem et Præmonstratensem, comparat cum duobus cherubin propitiatorum obumbrantibus: «quorum unus Cisterciensis, duce Bernardo sanctissimi nominis abbate, monasticum ordinem, jam pene lapsum, ad primam apostolicæ vitæ normam reparavit.» Et «Cisterciensis quidem, per istud temporis,» inquit, «triennium, jam in ducentas circiter abbatias magni nominis, meriti, et numeri accrevit; et usque in Barbaros Sarmatas et extremos Scythas jam diffundi cœpit (30).» Tantum potuit Bernardi fama et opinio sanctitatis, ejusque discipulorum! Inde factum est, ut ordinis Cisterciensis, qui Bernardum alumnum habuit, quasi fundator habitus sit ipse Bernardus, ab ejusque monasterio Claræ-Vallensi dictus ordo Claræ-Vallensis suo tempore; imo postea et sancti Bernardi, etsi id vetuit Innocentius VIII in litteris unionis monasterii Claræ-Vallensis cum Cisterciensi. Hinc in litteris Alberonis episcopi Viridunensis apud Laurentium de Leodio mox laudatum, abbates Trium-Fontium et de Caladia dicuntur «de ordine Claræ-Vallensi (31);» et a Petro Cellensi «Cisterciensis sive Claræ-Vallis ordo» vocatur in libro primo, epistola vigesima quarta. Sic in epistola Samsonis Remensis antistitis, quæ est ordine quadringentesima trigesima quinta inter Bernardinas, ordinis Claræ-Vallensis mentio non semel habetur. Quanquam dici potest, ordinis Claræ-Vallensis nomine lineam tantum Claræ-Vallensem, non totum ordinem, sæpius designari.

XXXIV. Qualis ager fuerit Sive Cisterciensium, Sive Claræ-Vallensium sub Bernardo districtio et rigiditas, non est necesse hoc loco exponere, quando id satis superque patet tum ex Bernardi litteris ac scriptis, tum ex ipsius Vita, maxime ex libro primo, cap. 5, ubi primi Claræ-Vallis incolæ Deo servisse memorantur «in paupertate, spiritu, in fame et siti, in frigore et nuditate, in vigiliis multis. Pulmentaria sæpius ex foliis fagi conficiebant. Panis ex hordeo, et vicia, et milio erat.» Ita Guillelmus testis oculatus Bernardo in epistola prima, ad Robertum, «olus, faba, pultes, panisque cibarius cum aqua,» Cisterciensium deliciae perhibentur. Nec aliæ apud Fastredum in epistola sua inter Bernardinas. «Tanta in cibo parcimonia,» inquit Stephanus Tornacensis in epistola septuagesima secunda, «ut duobus tantum pulmentis utantur, quæ aut ager ex leguminibus, aut ex oleribus hortus affert. Ipsi pisce tanto rarius utuntur, quanto frequentius apud eos audiri solet, quam videri.» Plura videris apud eundem auctorem, et apud Petrum Cellensem. Perseveravit hic ordinis vigor non modo ad fidem sæculi duodecimi, quod patet ex Petri Blesensis epistola octogesima secunda, sed etiam ultra medium sæculum decimum tertium testante Jacobo a Vitriaco in Historiæ orientalis et occidentalis capite decimo tertio: «Carne,» inquit, «nisi in gravi infirmitate non manducant. Piscibus, ovis, lacte, et caseo non vescuntur communiter.»

Eandem vitæ severitatem nos Galli etiam nunc reflorescere conspicimus in piissimis monachis beatæ Mariæ de Trapa, aliisque nonnullis eorum imitatoribus: qui vitæ suæ puritate, austeritate, solitudinis amore, silentio, labore, aliisque religiosis virtutibus, sed factu possibile astruunt, quod de Bernardo, ejusque discipulis legebamus, nec fere credebamus.

XXXV. Subjungit idem Jacobus a Vitriaco in capite sequenti, feminarum sexum fragiliorem «a principio ordinis ad tantæ districtiois severitatem» aspirare ausum non fuisse; sed id demum in morem postea venisse. Verumtamen vivente ipso Bernardo non fuit omnino expertus istius instituti femineus sexus. Id probat Hermannus Laudunensis monachus in libro tertio de Miraculis sanctæ Mariæ, cap. 17, ubi agit de Monasterio, Cisterciensium virginum ad Laudunum parthenone, a Bartholomæo episcopo constructo: in

(28) *Spicilegii* tomo XII, pag. 311.

(29) *Vitæ* libro III, n. 7.

(30) *Spicilegii* tomo XII, pag. 325.

(31) *Ibid.*, pag. 322.

quo sanctimonialia sub Guiburge abatissa, « depositis omnibus lineis indumentis atque pelliciis, solis, tunicis laneis utebantur; et non solum nendo vel texendo, sed etiam in agris fodiendo, et cum securi et pigone silvam succisam extirpando, spinas et vepres evellendo, manibus propriis assidue laborantes, cum silentio victum sibi quærebant, vitamque Claræ-Vallensium monachorum per omnia imitabantur. »

XXXVI. Longius progredieretur oratio, si quotquot Bernardus ad monasticam vitam pertraxit, illustriores utriusque sexus homines, quos scilicet novimus, in medium adduceremus: quales fuerunt Henricus, Ludovici VI Francorum regis filius, Ermengardis Britannicæ ducissa, Adelais Lotharingicæ, et alii, aliæque innumeræ. Verum illud paulo minus prædicandum et mirandum, quod hominibus in sæculo remanentibus piissimam et rectissimam vivendi rationem persuasit. « Adhæsit ei præ omnibus quidem ex principibus comes Theobaldus, et se, et sua in subsidia Claræ-Vallis exposuit, et in manibus abbatis posuit animam suam, deposita altitudine principali, se inter servos Dei conservum exhibens, non dominum, ut obediret ad omnia, quæcunque domus illius infimi postulassent (32). » Quid tantus princeps, monente et hortante Bernardo, præstitit, tum in construendis, dotandis juvandisque monasteriis, tum in egenis sublevandis, tum denique in exercendo optimi principis officio, testis est Ernaldus abbas, ex quo præmissa retulimus: testes etiam Bernardi epistolæ de eodem. Theobaldi pium studium æmulabatur nobilis et illustris femina Beatrix, ut discimus ex epistola centesima decima octava. Denique, quantum Bernardi auctoritas in corrigendis hominum moribus valuerit, exemplo est conversio Guillelmi Aquitanicæ ducis, quem ex pertinacissimo schismatico obsequentissimum et piissimum principem effecit (33). Ut paucis cum Gaufrido absolvam: « Quæ scelera non arguit? quæ odia non exstinxit? quæ scandala non compescuit? quæ schismata non resarcivit? quas hæreses non confutavit (34)? » Verum hæc duo postrema, nempe quæ ad schismata et hæreses pertinent, peculiarem exigunt tractationem.

§ IV. — De schismate Anacleti per sanctam Bernardum compresso.

XXXVII. Etsi Baronius, alique scriptores ecclesiastici, de schismate, post Honorii II obitum, anno 1130, Innocentium inter et Anacletum conflato, multa scripsere; nonnulla tamen ampliori explicatione egent, quæ ex veterum monumentorum, lectione supplere conabimur, ad illustrandas Bernardi hoc de argumento epistolas; atque, ut ordine procedat oratio, primo quidem inquirendum, quales Gregorius de Sancto Angelo cardinalis, et Petrus Leonis (nam hæc Innocentii et Anacleti prima nomina erant) ante schisma fuerint. Deinde propius consideranda Innocentii electio, ejusque accidentia et conditiones, atque Anacleti oppositio. Postremo quid exinde consecutum sit, investigandum.

XXXVIII. Petrus Leonis, ex gente Leonina Romanus, ex monacho Cluniacensi creatus est primum (si Onuphrio credimus) a Paschali II, diaconus cardinalis tit. sanctorum Cosmæ et Damiani: dein a Callisto II, presbyter cardinalis Sanctæ Mariæ trans Tiberim, tit. Callisti, anno 1120. « Fuit hic Petrus, » uti ex Chronico Mauriniacensi discimus, « Petri filius, filii Leonis. Leo vero a Judaismo pascha, » id est transitum, « faciens ad Christum, a Leone baptizari, et ejus nomine meruit insigniri. » Leonem IX interpretare. « Hic vir, » scilicet Leo ex Judæis, « quia scientissimus erat, in curia Romana magnificus effectus, genuit filium nomine Petrum, magnæ famæ, magnæque potentie post futurum. Ea tempestate inter regem Teutonorum, qui ex successione Caroli Magni Romanorum patricius erat, et Ecclesiam Romanam illa turbulentissima de investituris orta est seditio. In qua vir ille in tantum armis strenuus, consilio providus, et Ecclesiæ Romanæ fidelis exstitit, ut ei cum cæteris munitionibus, quæ Romæ sunt, illam quoque, quæ illius urbis videtur obtinere similitudinem, turrim dico Crescentii, quæ a parte Galliarum in parte Tiberini pontis sita est, papa committeret, et eum præ cæteris familiarem haberet. Hac occasione mirabiliter excrescens, quotidie sui melior efficiebatur, et divitiis, possessionibus, honoribus augmentabatur. » Hæc præmittenda fuerunt, quoniam ex Petri genere, Judaismo, potentia, turre Crescentii (arcem Sancti Angeli appellant) qua Anacletus se tutabatur, pendet rei gestæ notitia. Pergit chronographus Mauriniacensis: « Inter cæteram sobolem, cujus plurimam multitudinem sexus ustrisque a quibusdam Antichristus gloriabatur, genuit hunc Petrum, de quo sermo nunc est: qui litteris traditus, a quibusdam Antichristi præambulus appellabatur. » Hoc convicium ex consequentibus seu ex eventu ei impositum existimem. « Iste studii gratia Gallias atque Parisius adiit: et cum repatriaret, apud Cluniacum, ditissimum atque sanctissimum cœnobium monachilem habitum induit. Aliquantisper inibi regularibus institutionibus imbutus, a papa Paschali II patris admonitione retrahitur ad curiam; et cardinalis effectus tempore Callisti papæ, cum eodem Gregorio, qui postea Innocentius II, missus ad Gallias, Carnoti, Belvacique concilia celebravit. » Nulla hic mentio de titulo diaconi cardinalis, quem titulum Petro Leonis a Paschale concessum fuisse Onuphrius tradit: qua in re potior est auctoritas chronographi Mauriniacensis, ejus temporis æqualis.

XXXIX. Gregorius diaconus cardinalis tit. Sancti Angeli ab Urbano II creatus dicitur; ac deinde legatus a Callisto II in Galliam missus cum Petro Leonis, anno 1124, Sagium Neustriæ civitatem cum eo accessit,

(32) *Vita* libro II, n. 52.

(33) *Ibid.*, n. 37 sqq.

(34) *Ibid.*, libro III, n. 30.

teste Orderico (35). De hac legatione ita scribit Vincentius in libro secundo de Vita Stephani Grandimontensis cap. 49 : « Excellentissimi quoque cardinales, Gregorius et Petrus Leonis, inter quos postmodum de papatu schisma fuit, cum in Galliam missi, in partibus Lemovicis legatione sua fungerentur, ad hunc virum Dei » Stephanum « pariter convenerunt. » Et quidem constitutioni Sugerii abbatis anno 1125 subscripserunt ambo ut legati, apud Chesnium : « Ego Petrus sedis apostolicæ presbyter cardinalis et legatus laudo et confirmo. Ego Gregorius Sancti Angeli diaconus cardinalis et apostolicæ sedis legatus (36), etc. » Eodem tempore Bernardus quasdam epistolas scripsit Petro Diacono cardinali legato, nimirum epistolam decimam septimam et sequentes : quem ipsum esse Petrum Leonis aliquando cum Manrico opinatus sum. At cum Petrum illum, cui Bernardus scribit, diaconum, non presbyterum cardinalem fuisse constet ; epistolæ illæ Petro Leonis convenire non possunt, qui tunc sine dubio presbyter cardinalis erat, ut probat non solum Onuphrius cum aliis, sed etiam præmissa ipsius Petri subscriptio, atque Sugerii testimonium, quod mox adducemus. Itaque Petrus ille diaconus cardinalis ac legatus, qui Bernardi superiores epistolæ inscriptæ sunt, fortassis is ipse fuerit, qui adversus Pontium abbatem Cluniacensem exauctoratum, ejusque fautores Pontianos, in Galliam accessit ex mandato Honorii papæ ; cujus rei auctorem habemus Petrum Venerabilem in libro secundo de Miraculis, cap. 13 : « Decesserat jam e vita supra scriptus venerandus papa Calixtus, nec se inferiorem papam Honorium acceperat successorem. Hic tantæ Ecclesiæ » Cluniacensis « tantos tumultus audiens, misso de latere suo legato, domino scilicet Petro cardinali, Pontium et Pontianos, qui tunc sic vocabantur, omnes adjuncto sibi Lugdunensi primate Hubaldo, terribili anathemate condemnavit. » Cujus vero tituli is cardinalis fuerit, non facile est definire : nam plures tunc temporis erant, præter Petrum Leonis, eo nomine cardinales ; nimirum Petrus episcopus Portuensis, Petrus Pisanus tit. Sanctæ Susannæ, Petrus Burgundus tit. Sancti Marcelli, Petrus tit. Sancti Equitii, qui prima Honorii creatione promotus est anno 1125, Petrus presbyter cardinalis tit. Sanctæ Anastasiæ anno sequente, ac demum biennio post Petrus diaconus tit. Sancti Adriani. Sed ante horum duorum creationem Bernardi epistolæ scriptæ videntur.

XL. Interea moritur Honorius pontifex medio februario anni 1130. Præcedentem assignat chronographus Mauriniacensis de more Gallicano, quo novi anni initium a Paschate deducebatur. Tum « cardinales, » ait idem chronographus, « qui cum cancellario » Haimérico « inibi aderant, et Honorio infirmanti assederant, Gregorium quemdam, » eum scilicet quem modo laudabamus, « scientia ac religione præclarum, sibi præficiunt, et nimis festinanter, ut a quibusdam dicitur, pontificalibus induunt insignibus. Id illius gratia dispensationis factum dicunt, ut Petrum quemdam, qui sæculariter ad papatum videbantur aspirare, spe sua frustrarentur. Fuit hic Petrus Petri filius, filii Leonis, » et cætera, quæ superius de eo retulimus. Factum clarius exprimit Sugerius in libro de Vita Ludovici Grossi, ubi ait, « Romanæ Ecclesiæ majores et Sapientiores, » extincto Honorio, ad removendum Ecclesiæ tumultum » consensisse, « apud Sanctum Marcum, et non alibi, et non nisi communiter Romano more celebrem fieri electionem. » At « qui assiduitate et familiaritate propinquiores apostolici fuerant, timore tumultuantium Romanorum illuc convenire non audentes, antequam publicaretur domini papæ decessus, personam venerabilem, cardinalem de Sancto Angelo diaconum Gregorium, summum elegisse pontificem : qui autem Petri Leonis parti favebant, apud Sanctum Marcum pro pacto alios invitantes convenisse ; dominique papæ morte comperta, ipsum eundem Petrum Leonis, cardinalem presbyterum, multorum, et episcoporum, et cardinalium, et clericorum, et Romanorum nobilium consensu votive elegisse : » sicque schisma perniciosum conflatum fuisse. Prior itaque erat Innocentii electio : sed præpropera, nec ab universo eligentium cœtu facta. « Cum autem Petri Leonis pars tum parentum suffragio, » addit Sugerius, « tum Romanæ nobilitatis presidio prævaleret ; » Innocentius Urbem deserit, et ad partes Galliarum navigio descendit, « nuntiisque ad regem Ludovicum destinatis, » ejus opem efflagitat. Quamobrem Ludovicus Stampas indicit « concilium, archiepiscoporum, episcoporum, abbatum et religiosorum virorum ; et eorum consilio magis de persona, quam de electione investigans. » Innocentio dat manus, auctore Bernardo, in cujus suffragium totius concilii vota convenerant, teste Ernaldo in libro secundo de ejus Vita, cap. 1. Sub hæc Sugerius, uti ipse persequitur, mandato regis obviam Innocentio missus Cluniacum usque ; cujus loci abbas Petrus Venerabilis et monachi Anacleto, monacho quondam suo, Innocentium prætuleraut, ut postea notabimus ad epistolam centesimam vigesimam sextam. Rex ipse usque ad Floriacense sancti Benedicti monasterium cum regina et filiis suis papæ occurrit, et regium verticem, « tanquam ad sepulcrum Petri inclinans, pedibus ejus procumbit. » Ejus exemplo rex Angliæ Henricus, itidem Innocentio « Carnotum occurrens, devotissime pedibus ejus prostratus, » suam suorumque obedientiam ei promittit. Innocentius vero « visitando Gallicanam Ecclesiam, ad partes se transfert Lotharingorum. Cui cum imperator Lotharius civitate Leodii cum magno archiepiscoporum, et episcoporum, et Teutonici regni optimatum collegio celeberrime occurrisset ; in platea ante episcopalem ecclesiam humillime se ipsum stratozem offerens, pedes per medium sanctæ processions ad eum festinat, alia manu virgam ad defendendum, alia frenum albi equi accipiens, tanquam dominum deducebat. Descendente vero tota statione, eum suppodando deportans, celsitudinem paternitatis ejus notis et ignotis

(35) Ordericus, lib. XII, p. 877.

(36) Chesnius, tomo IV, pag. 847.

clarificavit. » Hæc anno 1130 gesta : ubi Sugerius silet de Bernardo, quem assiduum Innocentii comitem itineris per Galliam fuisse ex Ernaldo discimus.

XXI. Antequam cætera persequamur, non ab re fuerit observare, quid tunc temporis Leodii actum sit. Id explicant Annales Magdeburgenses seu Saxonici mss. ad annum 1131 : « Dominica ante mediam Quadragesimam, undecimo Kalendas aprilis, celeberrimus conventus triginta et sex episcoporum et principum fit Leodii, domno apostolico Innocentio et rege Lothario ac regina præsentibus; ubi multa tam de ecclesiasticis quam de regni utilitatibus provide ordinata sunt. Ibidem Halberstadensis episcopus Otto, ab Honorio papa jam triennio episcopatu privatus, interventu regis et principum, officii sui restitutionem promeruit. » Ernaldus tradit, eo in conventu actum de investituris, quas tandem Lotharius, agente Bernardo, Ecclesiæ remiserit. Hoc concilium præcesserat synodus Wirceburgensis; uti habent iidem Annales, ab auctore æquali scripti. « Concilium sexdecim episcoporum mense octobri a rege Wirceburgi congregatur, cui adfuit archiepiscopus Ravennæ, apostolicæ sedis legatus : ubi Gregorius, qui et Innocentius, qui Petro Leoni in electione prævaluit, a Lothario rege et omnibus ibi congregatis eligitur et confirmatur. »

XXII. Post conventum Leodiensem Innocentius, teste Sugerio, remeat in Franciam Paschæ festum apud Sanctum Dionysium transigit et « transactis tribus post Pascha diebus, » Parisios accedit. « Exinde Galliarum ecclesias visitando, et de earum copia inopiæ suæ defectum supplendo, cum per terram aliquantisper deambulasset, Compendii demorari elegit. » Subinde concilio Remis habito, ut tradit Sugerius, et quidem decimo quarto Kalendas novembris, testante Dodechino, ibidem Ludovicus Junior regia insignia ab Innocentio accepit octavo Kalendas easdem, prout notavit Robertus Sigeberti continuator. Annales Saxonici manuscripti ad annum 1131 : « Innocentius papa, iterum collectis ecclesiasticis viris, » id est post synodum Leodiensem, « et fidelium turbis, apud Remensem urbem in festo sancti Lucæ grandi synodo per aliquot dies prasidebat. » Addit Sugerius, papam « soluto concilio, » Autissiodori moras egisse; ac demum cum Lothario repetiisse Italiam. Autissiodori moram chronographus concilio Remensi postponit.

XXIII. Ernaldus in libro secundo de Vita Bernardi, capite primo, concilium Remense aut Leodiense collocat, atque Innocentium Leodio Claram-Vallem, ac deinde, post brevem in Gallia moram cum Lothario Romam contendisse scribit. At synodum Rumensem Leodiensi posteriorem esse constat, tum ex Sugerii narratione, tum ex Annalibus Saxonis, sed maxime ex Chronico Mauriniacensi, in quo Innocentii iter accurate describitur. Tradit quippe chronographus, post agnitum Carnoti ab Henrico Anglorum rege Innocentium, « statutum fuisse in curia ad patricium Romanorum et Teutonicorum regem iter dirigere, et de Carnoto statione prima apud Mauriniacum hospitari, » quod Benedictinorum monasterium est in suburbio Stampensi. In illo vero comitatu, præter episcopos et cardinales, adfuisse « Bernardum abbatem Clararum-vallium, qui tunc temporis in Gallia divini verbi famosissimus prædicator erat; » et Petrum Abælardum monachum et abbatem, qui « vir religiosus, et excellentissimorum, » id est theologicarum, « rector scholarum » dicitur. Mauriniacensis ecclesiæ dedicatione facta, « luce tertia dominus papa cum suo comitatu discessit, et ad suum colloquium, quod apud Leodium fait, profectus est... Exinde rediens Innocentius ad Galliam, diuque Autissiodori commoratus, cum tempus convocati concilii, quod in festivitate beati Lucæ evangelistæ Remis celebraturus erat, appropinquaret, conciliato prius apud Turonum Gaufrido Martello... rursus per Aurelianensem, Stampensemque rediens provinciam, sua præsentia, Parisius illustravit. » Interea Philippi regis designati mors accidit. Mortis hujus audito nuntio, papa præcordialiter per-motus, mittit a latere suo ad consolandum regem venerabiles episcopos, Gaufridum Catalaunensem, et Mathæum Albanensem. » Tum Remos profectus, in frequenti synodo Ludovicum regem solemniter inungit. Litteræ obedientiæ et fidei indices ei mittuntur a Lothario Alamannorum, et ab Henrico Anglorum, itidemque ab Hildefonso seniore citerioris, et juniore interioris Hispaniæ regibus. Ad hæc ingenti gaudio pontificem recrearunt « excellentissimorum eremitarum Carthusiensium litteræ, quæ per quemdam venerabilem abbatem de ordine Cistellensi delatæ, et in concilio per Gaufridum Carnotensem episcopum recitatæ sunt. » Abbas iste erat Pontiniacensis, nempe Hugo, ut testantur litteræ, quas idem chronographus refert in fine libri secundi. Addit initio tertii, Innocentium paulo post concilium Remense, Romam repetiisse. « Sed quia Petrus, injustus conviciarius, maximam partem sibi sociaverat civitatis, Innocentius ecclesiam beati Petri, in qua divini sacerdotii dignitas pendebat, solus per se obtinuit : Petrus vero Lateranensis palatii sedem, ad quam imperialis celsitudo pertinet, occupavit. » Exstant hac de litteræ Lotharii imperatoris in tomo sexto Spicilegii, in quibus Norbertus archiepiscopus Magdeburgensis cancellarii titulo afficitur, nempe vices agens Brunonis Colonien-sis, ut legitur in Chronico Saxonico, qui Bruno in Italiam cum imperatore profectus non fuerat. Verum Innocentius civitati consulens, Pisas se contulit, ibique ad mortem usque Petri demoratus est, id est a l annum 1137.

XXIV. Petrus interea temporis, seu Anacletus, nihil non molitur, ut quoscunque insigniores viros ad partes suas adjungat. Ex episcopis ei adhæsit Girardus Engolismensis, qui cum legati munus sub pontificibus proximis gessisset, illud idem vel ab Anacleto impetrare in votis habuit. Idem Guillelmum Pictavorum comitem ad Anacletum pertraxit. Præterea Rogerium Apuliæ ducem ut sibi conciliaret Anacletus.

sororem suam ei tradidit uxorem, eumque Siciliae regem coronavit, teste Orderico in libro duodecimo (37). In epistolis Anacleti pontificem se ferentis, quæ omnes in codice Casinensi habentur, partim apud Baronium editæ, una est, in qua vehementer conqueritur de abbate Farfensi, quem, quia sibi contrarius erat, « Ecclesie fuuda percussit, » id est, « excommunicationis sententia condemnavit. »

XLV. Tot tantæque turbæ, quas fusius fortasse quam locus pateretur, hic descripsimus, multum negotii, Bernardo facesserunt, qui varias epistolas circumquaque scripsit ad conciliandos Innocentio schismaticos, et continendos in officio fideles; varia item itinera ejusdem rei causa suscepit, ut ex sequentibus epistolis, et ex Vitæ libro secundo, capp. 6 et 7, intelligitur.

XLVI. Superest hic agendum de Girardo Engolismensi episcopo, cujus mores egregie descripsit Arnulfus tum Sagiensis archidiaconus, dein episcopus Lexoviensis, in tractatu adversus eum edito, quem Acherius noster in tomo secundo Spicilegii typis vulgavit. Ait eum patria Northmannum, ob paternæ domus familiarem inopiam inde profectum, et « casu » tandem electum antistitem Engolismensis Ecclesie, ut « exitum qualemcumque » eligentium discordia consequeretur. Tum nepotibus suis, « obscuro loco » natis, dignitate ecclesie suæ conferre crimina impunita relinquere, legati munus a summo pontifice quærere et impetrare, in singulos grassari, concilia et synodos convocare ad fastum. Addit Arnulfus, eum electo Innocentio primum favisse: sed cum legati munus ab ipso impetrare non potuisset, ad Petri Leonis partes concessisse; a quo ipsi nova legatio concessa est, ut quidquid ab Alpibus usque ad fines Occidentis interjacet, ejus ditioni subjectum esset; adjectumque, ut « ubicunque calcaret pes » ejus, ibi etiam « esset legatio. » Hac vero dignitate accepta satis egi-se, ut Anglorum et Hispanorum reges ad Anacleti partes pertraheret; sed frustra. Pictaviensis ac Lomovicensis Ecclesiarum episcopis ejectis alios nefarios substituisse: ipsum etiam Girardum Ecclesie Burdigalensi incubasse, episcopum simul et archiepiscopum; quod etiam Ernaldus in libro secundo de Vita sancti Bernardi, cap. 5 tradit. Deinde Anacleti fautores Arnulfus enumerans, ita subdit: « Infidelis universitas illa, quam sequeris, Petri Leonis est, nondum fermento Judaicæ corruptionis penitus expiata: et tyrannus ille, quemATRIX tyrannorum Sicilia sustinet... Huic numero solus Pictaviensis comes alijicitur, voluptatum vir, animalis homo, arcana spiritualium non attingens, ob repulsam petitionis illicitæ mancipatus errori. » Hi Anacleti fautores. « Partem vero nostram, » inquit Arnulfus, omnis imperator, omnis rex, omnis princeps, omnis homo denique profitetur, quicumque Christiani nominis insignitur honore. » Sed « horum in hoc mihi consensus præcipuus est, horum me movet, motum trahit, tracum tenet auctoritas, quibus datum est nosse mysterium regni Dei, quorum in cælis esse jam ex parte conversatio perhibetur: quales revera sunt, qui Carthusiæ perpetuas nives inhabitant; et qui a Cisterciensi vel Cluniacensi monasterio profluentes, lucis suæ radios undique diffuderunt. » Hæc Arnulfus in Girardum, quem tamen alii nonnulli laudant: sed Arnulfi prævalere debet auctoritas. « Nihil enim scripsi, » inquit, « quod non vel ipse cognoverim, vel auctore probabili non haberem, vel quod saltem fama publica non affirmet. » De eo plura in notis ad epistolam centesimam vigesimam septimam. Interea moritur Girardus anno 1136. Tunc Gaufridus Carnotensis episcopus mandato Innocentii « omnem Gallie regionem, ipsius quoque Aquitanie, studiose circueus, omnia sanctarum ecclesiarum altaria, quæ vel Girardus ille seditionis auctor et obtentor, vel Gilo Tusculanensis episcopus, aut eorum complices, chrisimalis unctionis benedictione schismatis tempore consecraverant, propriis, manibus dissipavit, » ut legitur in Chronici Mauriniacensis libro III. Sed diutius his immoramur. Plura qui de Innocentii et Anacleti professione, vita et moribus scire voluerit, legat Arnulfi Tractatum mox laudatum. Paschalis II litteræ de legatione Girardo commissa exstant in Spicilegii tomo tertio: Synodus Lodunensis sub eo habita anno 1109, tomo quarto.

XLVII. Per funesta ac diuturna schismatis illius tempora, quantos Bernardus labores sustinuerit, quod itinera confecerit, ex ejus Vita et epistolis, ut jam diximus, intelligitur. Hujus rei causa ter in Italiam profectus est, ejusque tandem opera schisma compressum, mortuo Anacleto anno 1138: cui schismatici Victorem antipapam substituerunt, « non tam pertinacia schismatis, quam ut opportunius per aliquam temporis moram papæ Innocentio reconciliarentur. » Et re quidem ipsa Victor « ad virum sanctum, » id est Bernardum, « nocte se contulit; et ille eum, nudatum quidem usurpatis insignibus, ad domini Innocentii pedes adduxit (38). » Et hic funesti ac diuturni schismatis finis.

XLVIII. Tanti beneficii, maxime per Bernardum accepti, memor Innocentius, Cisterciensibus decimas ex omnibus quas habebant possessionibus propria auctoritate relaxavit, inconsultis iis ad quos ejusmodi decimæ pertinebant. Et hæc nova discidiorum causa, quæ non parum molestiæ Bernardo accersivit. Conquesti sunt potissimum hac de re Cluniacenses, quibus magna rei familiaris jactura ex gratuita illa Innocentii liberalitate afferebatur: eoque progressa est eorum indignatio, ut monachi Gigniacenses vicinum sibi Cisterciensium monasterium, Miratorium dictum, susœvedeque verterint. Totam hujus tragædiæ historiam explicant epistolæ potissimum duæ, una Petri Venerabilis, altera S. Bernardi, quæ sunt inter Bernardinas ducentesima vigesima octava et ducentesima octogesima secunda, et Notæ nostræ ad easdem. Neque vero statim extincta est lis illa, sed processu temporis ad alias etiam regiones permanavit.

XLIX. Id patet ex epistola octogesima secunda, quam Richardi archiepiscopi Cantuariensis nomine, (37) Ordericus, lib. XII, pag. 498. (38) Vitæ libro II, n. 47.

Petrus Blesensis « abbati et conventui Cisterciensi » scripsit. In ea enim epistola, præmissis Cisterciensium laudibus, subdit in uno eorum famam decolorari, quod « monachis et clericis decimas auferrent. Et quæ est, » ait, « hæc injuriosa immunitas, ut exempti sitis a decimarum solutione, quibus obnoxie terræ erant, antequam vesire essent; et quæ solutæ sunt hactenus, non personarum obtentu, sed territorii ratione? Si in vestram possessionem terræ devolutæ sunt, quare in hoc periclitatur alienum jus? nam ad vos terræ, juxta communem æquitatem, cum suo onere transierunt. » Et objecto sibi papæ, id est Innocentii, privilegio, reponit, id potuisse « tolerari ad tempus, quod causa necessitatis fuerat introductum: dum ordo » scilicet Cisterciensis « in paupertate gaudebat, dum in usus egentium suæ tenuitatis viscera liberaliter effundebat. » Verum, multiplicatis possessionibus « etiam in immensum, privilegia hæc potius ambitionis, quam religionis instrumenta censi. » Cæterum « quidquid indulgeant privilegia Romanæ Ecclesiæ, non expedire, contra conscientiam quod alienum est usurpare, « Ad extremum, si pertinaces et inflexibiles hac in re se exhibebunt, interminatur Richardus, se « vinculo anathematis innodaturum universos » qui aliquid Cisterciensibus dederint, aut vendiderint, « unde jus decimationis obveniat; » et ad thronum summi judicis appellaturum, « ne quis hujus vinculum excommunicationis absolvat. » Quin etiam se principum favorem obtenturum, « ut gladio spirituali manus civilis assistat; et quidquid contra principale oraculum, venditum aut donatum » ipsis Cisterciensibus fuerit, « confiscetur. » Hæc ex genio Petri Blesensis.

L. De eadem re itidem conquestus est Gaufridus prior Vosiensis in Chronico: ubi postquam Cistercienses laudavit, quod elemosynas de labore suo multas tribuerent; quod in choro psallerent ordinate, plurimaque peragerent honesta: in eis tamen id notat, quod cæteris terras et decimas auferrent: ad hæc, quod quorundam sanctorum memoriam indiscrete abraderent (39). Hæc auctor ille exeunte sæculo duodecimo sentiebat; quo tempore tempestas illa de decimarum relaxatione, ab Innocentio in gratiam Cisterciensibus facta, nondum sedata erat.

§ V. — *De erroribus Petri Abælardi, et Gilberti Porretani a sancto Bernardo refutatis.*

LI. Illud non parum confert ad Bernardi gloriam, quod non alios habuit adversarios, quam homines erroneos aut hæreticos; imo non homines ipsos, sed eorum errores. Inter errantes censendi sunt in primis Petrus Abælardus, et Gilbertus seu Gislebertus Porretanus: inter hæreticos nequissimus Henricus, ejusque asseclæ, ad ipso dicti Henriciani. De duobus primis hoc loco, de Henrico ejusque sequacibus in proximo capite agendum.

LII. Petrus Abælardus vivis coloribus se ipse depingit in Historia calamitatum suarum, eundemque postea Otto Frisingensis episcopus benigno penicillo expressit. Ejus vitæ compendium habes in nostris Notis ad Bernardi epistolam centesimam octogesimam septimam, ubi Abælardi defensores ac patroni refutantur. Hic tantum summam eorum quæ Bernardus contra eum gessit, exhibere juvat: ac deinde ex ipsis ejus defensorum verbis ostendere, quam iniqui sint in veritatem, qui Abælardo favent præ sancto Bernardo.

LIII. Inprimis observare licet, Abælardum, longe antequam cum Bernardo quidquam commercii habuisset, a Conone sedis apostolicæ legato provocatum fuisse ad concilium Suessione anno 1121 celebratum: atque in eo librum ejus de Theologia, in quo erronea capitula continebantur, flammis traditum fuisse, auctore in monasterium Sancti Medardi retruso. Inde vero egressus, per varios hic inde discursus, prima sua dogmata disseminare pergit. Hinc hæreticus audit apud plerosque. Quod nomen graviter ferens, Bernardum, quem hujusce convicii auctorem existimabat, ad concilium Senonense anno 1140 invitum ac renitentem pertraxit. Hic coram episcopis et aliis secundi ordinis illustribus viris iterum auditus Abælardus ipse, atque a Bernardo confutatus; examinata, iterumque proscripta ejus doctrina, intacto auctore, qui ad sedem apostolicam appellavit. Verum intellecto, synodi sententiam ab Innocentio II fuisse approbatam, ab appellatione destitit, atque hortante Petro Venerabili in Cluniacense monasterium se recepit, et tandem apud Cabilonem in Cœnobio Sancti Marcelli laudabili fine quievit.

LIV. Varias Bernardus contra Abælardum epistolas scripsit, quarum præcipua est ad Innocentium epistola centesima nonagesima, quæ inter opuscula undecimo loco relata est. In hac epistola Bernardus præcipua errorum capita, quæ in Abælardi scriptis animadversa fuerant, summam refert, ac valide revincit. In hac editione eidem epistolæ seu opusculo ex codice Vaticano præmittimus capitula quatordecim ex Abælardi scriptis a Bernardo excerpta, quæ una cum dicta epistola Innocentio submissa sunt. De tota hac controversia fuse agemus in admonitione eidem opusculo undecimo præmissa. Hic tantum quædam de Abælardi defensoribus delibamus.

LV. Primus adducitur Abælardus ipse, qui in apologia sua conqueritur, sibi quædam « per malitiam » imposita fuisse: inprimis quod « Pater sit plena potentia, Filius quadam potentia, Spiritus sanctus nulla potentia. » Quæ verba « non tam hæretica, quam diabolica » abhorret, nec in suis scriptis posse reperiri affirmat. Verum de hoc, aliisque capitulis agendum in observationibus ad Bernardi opusculum

(39) Vide Labbe, Bibliothecæ tomo II, pag. 328.

undecimum. Interim in eadem apologia sua fatetur Abælardus, se aliqua scripsisse « per errorem, quæ non oportuit; » at « nil per malitiam, aut per superbiam: » additque, se, si qua per multiloquium excessit, paratum semper esse « ad satisfactionem de male dictis » suis corrigendis sive delendis; » ac demum se Ecclesiæ filium, « cuncta quæ recipit recipere; quæ vero respuit respuere. » Bene. Nolumus Abælardum hæreticum: sufficit pro Bernardi causa eum fuisse in quibusdam errantem; quod Abælardus ipse non diffitetur.

LVI. Quid vero contra sanctum doctorem, aut pro Abælardo Otto Frisingensis? Nimirum Bernardum « ex Christianæ religionis fervore zelotypum, et ex habituali mansuetudine credulum: » adeo « ut magistros, qui humanis rationibus et sæculari sapientiæ confidenter nimium inhærebant, abhorreret, et si quidquam ei Christianæ fidei absonum de talibus diceretur, facile aurem præberet (40). » Verum hæc ipsa in sancti doctoris gloriam cedunt: cum nihil magis ad doctorem catholicum pertineat, quam ejusmodi homines, philosophicis ratiunculis plus justo tribuentes; maxime ubi nova cudunt vocabula, quæ in errorem inducere possunt incautos, quamprimum reprimere. « Porro, » ut cum Guillelmo loquar, « si nimietas in eo reprehenditur sancti fervoris, habet certe apud pias mentes excessus iste reverentiam suam... Felix cui solum reputatur ad culpam, quod cæteri sibi solent præsumere ad gloriam (41). » Verum Otto ipse, quantumvis Abælardo favens, fatetur tamen, ipsum tres sanctæ Trinitatis personas nimis attenuasse, non bonis usum exemplis; » atque ob hoc apud Suessionem in provinciali synodo, « Sabellianum hæreticum judicatum. » Quid ergo mirum, si eadem iterum recantans, male audit apud sanæ fidei amatores?

LVII. De Berengario Pictaviensi, qui apologiam pro Abælardo præceptore suo contra synodum Senonensem et Bernardum scripsit, non est quod multum curemus: tum quia homo flocci fuit ac nullius auctoritatis; tum quia idem, ad saniolem mentem reversus, noluit amplius esse « patronus capitulorum obsectorum Abælardo, quia etsi sanum saperent, non » tamen « sane sonabant: » librum suum suppressurus, si potuisset, ut ipse testatur in epistola ad episcopum Mimatensem. Cæterum etsi Abælardi opera, in quibus errata sua resperserat, modo non habeamus omnia, in iis tamen quæ restant multa sunt « salebrosa, » ut notarunt theologi Parisienses, qui « singulis periculosioribus dictis amuletum » in limine ejus operum adhibuerunt: ex quibus optandum quidem esset, ut præfatio apologetica expungeretur. Sed de Abælardo satis.

LVIII. Non minorem Bernardo invidiam conflavit Gilberti Porretani episcopi Pictaviensis, damnatio, quam Abælardi. Is « Pictavis oriundus, » ait Otto Frisingensis, ex discipulo magister, ex magistro tandem ejusdem civitatis episcopus evasit. Ab adolescentia magnorum virorum disciplinæ se subjiciens, magisque illorum ponderi, quam suo credens ingenio, non levem ab eis, sed gravem doctrinam hauserat, » cum scientiæ laude morum gravitate conjuncta. Magistri illi fuerunt « primo Hilarius Pictaviensis, post Bernardus Carnotensis, ad ultimum Anselmus et Radulfus Laudunenses, germani fratres. » Hilarium hunc non alium esse existimo ab illo magno Hilario Pictaviensi episcopo, cujus auctoritate Gilbertus abutebatur, teste Gaufrido. Bernardus Carnotensis non aliunde, quam ex Ottonis testimonio mihi notus: Radulfus Laudunensis ex Guiberto et Hermanno Laudunensi monacho, et ex Gaufrido sancti Bernardi notario notissimus, uti et Anselmus ejus frater, Laudunensis Ecclesiæ decanus. Commentarios in psalmos et in Pauli Epistolas, atque in Boetium dum condit Gilbertus, nonnulla secus quam licebat de divinitate, aliisque religionis capitibus philosophatur. « Erant inter cætera, quæ illi objiciebantur, de divina majestate, » ait Otto, « quatuor capitula, » nempe: « Divinam essentiam non esse Deum; proprietates personarum non esse ipsas personas; theologicas personas in nulla prædicari propositione; divinam naturam non esse incarnatam (42). » Hæc clarius in consequentibus exponemus. « Minora » capitula item alia jactabat, videlicet: « Nullum mereri præter Christum; nullum baptizari nisi salvandum, » et alia id genus, quæ Gaufridus commemorat (43).

LIX. Cum vero in frequenti suorum clericorum conventu sermonem habuisset episcopus, eosdemque errores disseminasset; duo ejus archidiaconi, Arnaldus et Calo, rem ad Eugenium III, tunc ad Gallias venientem, apud Senas in Tuscia deferunt. Pontifex causæ examen in Gallias remittit. Archidiaconi interim Bernardum in partes suas pertrahunt. Examen factum Autissiodori et Parisiis, judicium prolatum in concilio Remensi anni 1148. Quid in singulis conventibus actum sit, paucis Otto commemorat, pluribus Gaufridus Bernardi notarius, qui et opusculum de rebus in concilio Remensi hac de re gestis, et post annos inde quadraginta epistolam scripsit ad Henricum cardinalem episcopum Albanensem. Utramque scriptionem hic habes in fine tomi sexti.

LX. De conventu Autissiodorensi, qui ab uno memoratur Ottone, nihil singulare comperimus: sed contra non pauca de Parisiensi. Habitum fuisse « in solemnitate paschali » tradit Gaufridus, ac proinde anno 1147: quandoquidem concilium Remense « mediana Quadragesima » anni sequentis fuit celebratum, ex

(40) Otto, *De Frid.* 1, cap. 47.

(41) *Vitæ* libro 1, n. 41.

(42) Otto, *De Frid.* lib. 1, capp. 46, 50.

(43) *Libello contra capitula Gilberti: infra in Appendice.*

Ottonem et quidem undecimo « Kalendas aprilis, » ex Appendice ad Sigebertum. « Itaque coram pontifice apud Parisios coram cardinalibus, episcopis, aliisque venerabilibus et eruditis viris sistitur Gilbertus, de his capitulis responsurus. Id actum per aliquot dies. Producentur contra eum duo magistri, Adam de Parvo-Ponte, vir subtilis, et Parisiensis Ecclesie canonicus recenter factus; et Hugo de Campo-Florido, cancellarius regis, sancte affirmantes se aliqua eorum ex proprio ejus ore audisse. Interim dum hinc inde multa sibi objicerantur, inter cætera dixisse traditur: « Confiteor Patrem alio esse Patrem, alio Deum; nec tamen esse hoc, et hoc. » Dictum indigne tulit Joslenus Suessionensis episcopus. Hæc prima die contigerunt. Alia die accusatus, quod in prosa de Trinitate tres personas tria singularia vocasset, Rothomagensis archiepiscopus (Hugo tertius is erat) causam aggravavit, dicens, « Deum potius debere dici unum singulare. » Ita fere Otto episcopus Frisingensis, de conventu Parisiensi (44.)

LXI. Paulo aliter Gaufridus de eo agit, cui synodum Viterbiensem in eadem causa habitam præmittit. Gilberti ad pontificem delatorem unum memorat archidiaconum Arnaldum, cui cognomen tribuit. « Qui non ridet. » In conventu vero Parisiensi unum Gilberto adversarium opponit Bernardum, cui omne negotium Christi, ubicunque eum contigisset adesse, tanquam omnino proprium, protinus incumbere. Requisite episcopus ut suam ipsius in Boetium expositionem, in qua suspecta continebantur capitula, proferret: ad manus se non habere respondit. Negabat autem episcopus, docuisse vel credidisse aliquando se, vel litteris commendasse, « quod divinitas non esset Deus, » etc. Hæc testes producebat e discipulis suis potissimum duos, Rotoldum scilicet Ebroicensem episcopum, postea Rothomagensem: et magistrum Ivonem Carnotensem, alium sine dubio ab illustri illo Ivone episcopo Carnotensi. « Existimo hunc esse magistrum Ivonem, canonicum regularem abbatie Sancti Victoris apud Parisios, deinde cardinalem ab Innocentio II creatum, ad quem Bernardi epistola centesima nonagesima tertia. In his altercationibus pontifex jubet prædictum librum afferri ad futurum concilium, « quod eodem anno in civitate Remorum celebrare proponebat: » tamen si dilatatum est in medianam Quadragesimam anni insequentis, sed intra unum annum a conventu Parisiensi, quem in festo paschali præcedente habitum diximus.

LXII. « Interim missam ab auctore expositionem in Boetium Godescalcus, tunc in Monte-Sancti-Eligii prope Atrebatas abbas, postmodum ejusdem urbis episcopus, Eugenii mandato examinat, et ex ea capitula suspecta elicit, atque ex libris sanctorum Patrum auctoritate ipsis contrarias notat. Plura in Gilberti vitam et doctrinam attulisset Albericus Ostiensis episcopus et in Aquitania legatus, nisi eum paulo ante mors præmatura e medio sustulisset. Demum in concilio Remensi ventum est ad discussionem capitulorum, quæ prædictus abbas Godescalcus notaverat: sed quia ipse nimis erat elinguis, liber ille cum sanctorum testimoniis ei contrariis a domino papa traditus est sancto Bernardo. Concilium constabat ex quatuor regnorum episcopis, Gallie, Germanie, Anglie et Hispanie. In his aderant viri magni, nec mediocriter litterati, Gaufridus de Oratorio Burdigalensis archiepiscopus, cujus suffraganeus erat Gilbertus; Milo Morinorum episcopus, Joslenus Suessionensis, et Sugerius abbas Sancti Dionysii, cui Francorum rex Ludovicus, Jerusalem proficiscens, totius regni commiserat administrationem, et quidem, addit Otto, « juxta illius cœnobii prærogativam (45). » Gaufridus de Oratorio, etsi Gilberti doctrinam non probabat, sed homini favebat.

LXIII. « Prima die consistorium ingressis, Gilbertus magnorum voluminum corpora per clericos suos afferri curavit, causatus, decurtata tantum testimonia ab adversariis proferri. Et: « Quid necesse est, ait Bernardus, circa hujusmodi verba diutius immorari? Non aliunde procedit scandali hujus origo, nisi quod plures credere vos credunt, et docere, quod divina essentia vel natura, divinitas ejus, sapientia, bonitas, magnitudo, non est Deus, sed est forma, qua est Deus. Hoc si creditis, palam dicite: aut negate. » Ille ausus est dicere, formam hanc Deum non esse. Tum Bernardus: « Ecce, ait, tenemus quod quærebamus: scribatur ista confessio. » Ita præcepit summus pontifex; et dominus Henricus Pisanus, tunc Romanæ Ecclesie subdiaconus, futurus postea Clara-Vallensis monachus, et ex abbate Sancti Anastasii Sanctorum Nerei et Achillei presbyter cardinalis, ad ejus mandatum perrexit et attulit chartam, calamum et encaustum. Cum autem scriberet istam confessionem: « Et vos, » inquit ad Bernardum Gilbertus, « scribite, quod divinitas est Deus. » Ad hoc Bernardus: « Scribatur, inquit, stylo ferreo in ungue adamantino. » Cum multis ultro citroque disputatum esset, dixerunt cardinales, se deinceps rem difinituros. Commoti hoc dicto episcopi, quod cardinales sibi solis causæ definitionem reservarent, Bernardum interpellant, ut Gilberti capitulis alia contraria cum symbolo fidei conderentur: ne (quod Gilberti plurimi ex cardinalibus fautores volebant) re infecta concilium solveretur. Itaque Bernardus id præstitit: tumque episcopi confessionem ab se subscriptam per Hugonem Autissiodorensem, Milonem Morinensem episcopos, ac Sugerium abbatem pontifici obtulerunt confirmandam; id quod facile obtinuerunt. Vocatus demum in conventum Gilbertus, in insigni palatio, cui nomen est Tau (sic Remensis archiepiscopi ædes appellabantur ob formam græci elementi), capitulis singulis a se prolati libere renuntiavit; eademque pontifex damnavit cum libro auctoris, districte præcipiens, ne eundem librum legere, vel transcribere quis auderet, nisi prius cum Romana Ecclesia correxisset. Dicente Gilberto, se ad nutum pontificis correcturum, pontifex negavit. » Hæc carptim ex Gaufrido.

(44) Otto, *de Frid.* lib. 1, cap. 51, 52.

(45) Otto, *de Frid.* lib. 1, cap. 55.

LXIV. Quædam singularia habet Otto, quædam item a Gaufrido discrepantia. Et primo quidem tradit, Gilberti examen « finita synodo, et promulgatis decretis » initum fuisse: tum « decursa medianæ Quadragesimæ hebdomada, sacroque Dominicæ Passionis tempore inchoante, » Gilbertum in medium vocatum ad iudicium. Deinde lectis ab eo orthodoxorum Patrum libris in sui defensionem, Eugenium tædio affectum intulisse, quod Gaufridus Bernardo tribuit, simpliciter diceret Gilbertus, « anne illam summam essentiam crederet esse Deum. » Hunc vero diutina collatione fatigatum, inconsiderate respondisse, « Non. » Quod dictum, mox ab ejus ore raptum notarius exceperit. Sub hæc conventu dimisso, totum quod superfuit illius diei spatium cum nocte sequente, amicis suis cardinalibus, quos habuit non paucos, prensandis Gilbertum adhibuisse.

LXV. Die subsequente recitatum ipsius scriptum, ejusque rationem ab episcopo exactam: cum vero ita demum sententiam suam exposuisse, ut si Dei nomen pro natura ipsa sumatur, Deum quidem esse concederet; secus si pro persona: ne, si id « indeterminate » profiteretur, eo adduceretur, ut quidquid de quolibet persona dicitur, et de essentia pariter esset asserendum: atque adeo « sicut personam Filii, ita divinam essentiam indeterminate incarnatam, passamque » confiteri cogeretur. Hanc porro distinctionem ab eo assertam testimoniis Patrum, Theodoreti et Hilarii, atque auctoritate concilii Toletani: « quam auctoritatem cum determinare vellet Clara-Vallensis abbas, et aliqua verba protulisset, quæ cardinalibus displicerent: » Gilbertum petiisse, ut id scriberetur: Bernardum vero, quod Gaufridus notat, respondisse: « Scribatur stylo ferreo, ungue adamantino. » Demum abbatem sanctum episcopos convenisse, simulque cum eis fidem suam contra Gilberti capitula exposuisse. Quod Gallicanæ Ecclesiæ factum tam graviter sacer cardinalium senatus acceperit, ut hac de re ad pontificem conquesti sint, tum contra episcopos, tum contra Bernardum ipsum, quod « tanquam finituræ sententiæ ultimam manum apponendo, » ipsis inconsultis, fidem suam scribere ausi fuissent; quæ res ad Romanam sedem pertineret. Tandem Bernardum jussu pontificis, ut cardinales placaret, accersitum, humiliter et cum reverentia respondisse: « Se, vel dominos episcopos nihil de præfatis capitulis diffinisse: sed quia ab eodem episcopo Pictavino audierat, ut fides sua scriberetur: idcirco, quia solus nollet, illorum auctoritate ac testimonio simpliciter se quod sentiret exposuisse. » Quo humili ac modesto responso accepto, prædicta cardinalium indignatio conquieverit, « ita tamen ut præfatum scriptum, tanquam inconsulta curia prolatum, velut auctoritatis pondere carens, pro symbolo in Ecclesia non haberetur. » Atque ita « de tribus capitulis propter præmissam tumultuationem nihil deliniri potuerit. » Quod mirum non esse ait Otto qui et addit, Gilbertum in quarto ab aliis discordasse episcopis, « cum illi profiterentur naturam incarnatam, sed in Filio »: Gilbertus vero: « personam Filii incarnatam non sine sua natura. De primo tantum Romanus pontifex definivit, ne aliqua ratio in theologia inter naturam et personam divideret, neve Deus Divina essentia diceretur ex sensu ablativi tantum, sed etiam nominativi. » Quam summi pontificis sententiam Gilbertus reverenter exceperit, atque archidiaconis suis in gratiam receptis, « cum ordinis integritate et honoris plenitudine » ad propriam diocesim remeaverit (46).

LXVI. In his omnibus apparet, Ottonem Gilberto admodum favisse: nec proinde mirandum, quod in consequentibus addubitet, « utrum prædictus abbas Clara-Vallensis in hoc negotio ex humanæ infirmitatis fragilitate, tanquam homo, deceptus fuerit: vel episcopus, tanquam vir litteratissimus, propositum astute celando, Ecclesiæ iudicium evaserit. » Verum Otto morti proximus, teste Radevico, librum suum, in quo hæc scripserat, sibi afferri præcepit, et religiosis viris tradidit: « ut si quid pro sententia magistri Gilberti dixisse visus esset, quod quempiam posset offendere, ad ipsorum arbitrium corrigeretur (47). » De tota hac disputatione merito Gaufridus lectores ad Bernardi sermones in Cantica remittit, nempe ad sermonem octogesimum, in quo vir sanctus, eos, qui Gilberti sententiam propugnare pergebant, hereticos pronuntiare non dubitat: tametsi auctoris nomini ob resipiscentiam parcit.

§ VI. — *De Henricianis, aliisque hæreticis a Bernardo repressis.*

LXVII. Gilbertum et Abælardum, qui ex perverso philosophiæ usu theologiam deformabant, ratione et auctoritate revicit Bernardus: at hæreticos factis etiam et exemplis superavit. Variæ in genus pestes varias Galliæ provincias ævo illo infestabant: Tanchelmus Antwerpiensis in Flandria, Petrus Brusius in Provincia, a quo dicti Petrobrusiani; Henricus in Aquitania, alii sine certo duce in Lotharingia et in locis Colonix-Agrippinæ vicinis, quos ob id Colouienses appellabimus. Hic omnibus Arnaldistas adjungere licet.

LXVIII. Tanchelmum, ejusque sequaces aggressus est beatus Norbertus, ut ex ejus Vita constat; atque eorumdem « cursum et impetum retardavit » in Trajectensi diocesi Fridericus Coloniensis antistes: qua de re exstat apud Tengnagelum epistola Trajectensis Ecclesiæ ad eundem Fridericum « de Tanchelmo seductore; » ubi istius hæresis origo et summa describitur. Quid in Petrobrusianos egerit Petrus Venerabilis, tractatus contra illos ab eo editus docet. Bernardi in rem Christianam studium exercuit in primis Henriciana hæresis, quam factis et scriptis strenue exagitavit. Legenda hac de re epistola ducentesima

(46) Otto, *de Frid.* lib. 1, capp. 56, 57.

(47) Radevicus, lib. II, cap. 11.

quadragesima, et subsequens, cum capite sexto libri tertii de Vita Bernardi auctore Gaufrido, quæ omnia ex aliis monumentis illustrare juvat.

LXIX. Henricus, quem vir sanctus « monachum apostatam, » et post eum Gaufridus appellat, « pseudo-eremita » vocatur in Actis episcoporum Cenomannensium, tomo tertio Analectorum, ubi ejus mores et perversi actus accurate describuntur. Quo ex loco ortus sit, non satis indicant hæc verba: « Per idem fere tempus, » nempe sub Hildeberto episcopo, « in adjacentium finibus regionum surrexit quidam hypocrita, quem propria actio, mores perversi, dogna detestabile scorpionibus et parricidalibus dignum protestantur suppliciis. » Is sub ementito « sanctitatis et scientiæ » nomine turpia flagitia exercens, omnium mortalium « excessus, cæteris incognitos, » ex solo aspectu se cognoscere jactitabat. Missi ad Cenomannos duo ejus discipuli, « die Cineris suburbia civitatis » attigerunt. « Gerebant ex sui doctoris consuetudine baculos ac vexillum crucis, colore et exteriori conversatione habitum prætendentes pœnitentium. » Hæc specie delusi Cenomanni, eos « tanquam angelos susceperunt. » Eisdem etiam « blande » excepit Hildebertus episcopus, qui « Romanum iter » aggressurus, « inter cætera suis injunxit archidiaconis, ut illi pseudoeremite Henrico pacificum ingressum et licentiam sermocinandi ad populum permitterent: » cujus rei postmodum ipsum abunde pœnituit. Ex his forte quis inferat, Henricum fuisse ortum ex proxima Cenomannis regione, quibus primum suæ perversæ doctrinæ virus propinavit. Si enim jam aliunde notus fuisset, eum in suam civitatem non tam facile admisisset Hildebertus antistes doctus et oculatus. Verum ex longinqua regione istuc accedere potuit, et fortasse ex Italia, ut postea dicturi sumus.

LXX. Henrico civitatem ingresso, « vulgus solito more applausit novitati. » Quin etiam « plerique clericorum eidem alimenta ministrabant, tribunalque præparabant, unde concionator ille turbas alloqueretur, » qui « mirum ad modum facundus erat. » Eo audito, « plebs in clericos versa est in furorem, » eos habens « sicut ethnicos et publicanos: adeo ut « famulis eorum minaretur cruciatus, nec eis aliquid vendere, vel ab eis emere vellent. » Imo « non tantum eorum ædes obruere, et bona dissipare, sed illos lapidare, aut affigere patibulo decreverant, nisi princeps et optimates nefandis ausibus restitissent. »

LXXI. Hoc serius licet comperto, clerus Cenomannensis Henrico, ejusque sociis prædicationem edito libello interdixit. Quare Henricus, Hildeberti reditu intellecto, « secessit in castrum Sancti Carilefi, » nequaquam ab inceptis desistens, sed ad pejora prorumpens in dies. Interim cum Hildebertus, ex Romano itinere reversus, populo benedictionem impertiri vellet, indigne habitus est a populo, hæretici sermonibus corrupto. Tum ille seductorem adiit, sciscitatus, « cujus ordinis fungeretur officio. » Hic vero se diaconum esse respondit: qui ex illa provincia discedere jussus, « clam aufugit, cæteras regiones, nisi ocior esset fama, simili modo perturbaturus, » et viperino flatu suo infecturus. Hactenus ex Actis Hildeberti.

LXXII. Inter hæc duo Henrici, discipuli, Cyprianus et Petrus, ab ejus præstigiis resipuerunt, ut fidem facit encyclica Hildeberti epistola septuagesima octava, in qua ita eorum magister depingitur: « Henricus erat, magnus diaboli laqueus, et celebris armiger Antichristi. Huic et habitu religionem, et verbis litteraturam simulanti, tandiu præscripti fratres adhæserunt, donec eis et turpitudine in vita, et error innotuit in doctrina. Ubi enim cognoverunt vias ejus vias esse non rectas, prius ad se reversi sunt; dehinc ad nos transierunt, cujus diocesim sic infecerat, ut renitens ei clerus vix inter parietes ecclesiæ suam tueretur libertatem. » Ita Hildebertus serius agnovit, quantum periculi immineat ex incauta approbatione novorum doctorum qui sub specie pietatis animos auditorum corrumpunt.

LXXIII. Ex his patet, Henricum illum longe prius Cenomannos infecisse, quam ad partes Tolosanas, unde eum expulit Bernardus, subiret: quippe cum Romanum iter, quod Hildebertus adhuc Cenomannensis episcopus aggressus est, quo tempore infamis ille præstigiator zizania sua seminavit apud Cenomannos, contigerit ante annum 1125, quo anno Hildebertus in metropolim Turonicam migravit. At vero Bernardus non nisi anno 1147 ad Tolosanas partes profectus est. Et certe in epistola ducentesima quadragesima prima, quam in partibus Tolosanis constitutus scripsit ad Hildefonsum comitem, id satis innuit vir sanctus his verbis: « Inquire, si placet, quomodo de Lausana civitate exierit, quomodo de Cenomannis, quomodo de Pictavi, quomodo de Burdegali. » Hæc quippe videtur esse series itineris illius apostatæ, qui a Lausana, deinde a Cenomannis prædicandi exordium sumpsit. Et fortasse Lausanam venerat ex Italia, ex qua ejusmodi fæces in partes Gallicanas transmigrarunt, reliquiæ Manichæorum, uti et illi Cameracenses hæretici ex Italia adveci, qui anno 1025 damnati sunt in synodo Atrebatensi, quo etiam tempore similes ejusmodi pestes apud Austriacos igni perierunt. Et quidem Henricianos appellat Manichæos Exordium Cisterciense in libro septimo de Vita sancti Bernardi, cap. 17, ubi legatus papæ, alique episcopi, « pro confutanda hæresi Manichæorum, » ad partes Tolosanas cum viro sancto accessisse memorantur. Jam vero quo pacto ejusmodi hæreticis, eorumque sequacibus, Manichæorum nomen et errores competant, illustrissimus Meldorum episcopus in eximio opere suo, quod de Variatonibus hæreticorum scripsit, luculenter ostendit libro undecimo.

LXXIV. Iidem Henriciani hæretici in Petrocorios effusi, Pontio duce et antesignano, uti docet Heriberti epistola in tomo tertio nostrorum Analectorum: ubi peculiariter Pontianorum illorum commenta referuntur. Inde est, quod Bernardus ad Petrocorios seu Petragoricos populos se contulit, ut patet ex tertia parte libri

sexti qui est de ejus Miraculis, n. 4, ubi Arianos plurimos apud Tolosates invenisse, eosque, uti et Henricum hæreticum, fugasse memoratur. Quin etiam idem Henricus, in Pisano concilio antea damnatus, et Bernardo, ut monachus in Clara-Valle fieret, commissus dicitur. Verum ille acceptis a Bernardo ad Claræ-Vallenses litteris, in suscepto semel errore obfirmate persistere maluit, quam ad salutis viam hoc compendio redire.

LXXV. Henricum vivis coloribus depingit Bernardus in prædicta epistola ducentesima quadragésima prima, ubi eum litteratum, speciem habentem pietatis, sed aleis et meretricibus deditum scribit. Impia ejus dogmata hæc fere commemorat: Sacerdotum et clericorum respectus nullus; sacramentorum atque festorum abolitio; baptismus parvulis negatus. Alterius classis erat apud Hildebertum in epistola quinquagesima prima hæreticus ille, qui sanctorum intercessionem rejiciebat, ipsum Hildebertum in suæ sectæ patrocinium traducere perperam conatus. An vero iidem cum Henricianis fuerint hæretici illi, quos Bernardus in sermone sexagesimo quinto et subsequenti super Cantica impugnat, modo inquirendum.

LXXVI. Et quidem non alios fuisse aliquando mihi fuit persuasum: at reperta Evervini abbatis Steinfeldensis epistola, quæ prædictis sermonibus occasionem dedit, mutanda est sententia. Colonienses quippe fuerunt isti hæretici, in nonnullis quidem consentientes cum Henricianis, sed ab his in multis discrepantes. Colonienses in duas classes distinguit Evervinus. Uni dicebant Ecclesiam apud se tantum esse, quasi ipsi soli vestigiis Christi inhærent. In cibis vetabant lactis usum, et quidquid inde conficitur. In sacramentis suis velo se tegebant, et quotidie cibum et potum suum in Christi corpus et sanguinem se consecrare asserebant: cæteros in sacramentis procul a veritate abesse. Præter baptismum aquæ, alium admittebant in igne et spiritu per solam manuum impositionem. Baptismum vero nostrum cum nuptiis respuebant. Denique aiebant, quemlibet e suis electum seu baptizatum habere potestatem alios, qui digni fuissent baptizandi; et in mensa sua corpus Christi et sanguinem conficiendi.

LXXVII. Alii vero sacerdotibus Ecclesiæ, utpote sæculari more viventibus, consecrandi potestatem adjudicabant, aliaque sacramenta conferendi, excepto baptismo, quem solis adultis, non parvulis conferebant. Omne conjugium, præter illud, quod inter virgines masculum et feminam contrahitur, fornicationem reputabant. Postremo suffragia sanctorum, jejunia, cæterasque corporis macerationes respuebant, uti et purgatorium, et suffragia pro mortuis.

LXXVIII. Itaque Henricianis et Coloniensibus hæreticis communis fuit genius, oñium in Ecclesiæ ministros, sacramenta, baptismum parvulorum, et nuptias: pauca peculiaria, quæ non sectæ genus, sed quamdam tantum capitum diversitatem arguunt. Uno verbo, diversi fuerunt rami, sed ex eadem radice prodeuntes. Nec dubitem, Colonienses illos hæreticos ex Tanchelmi officina prodiisse. Is laicus in Flandria, teste Abælardo, maxime apud Antwerpiam, errores suos disseminans, in tantam se erexit dementiam, ut se Dei Filium vocitari, et a seducto populo, ut dicitur, templum ædificari sibi faceret. Ob id Antwerpise in ecclesia Sancti Michaelis ab episcopo Tornacensi, cujus ditioni tunc locus subiacebat, institutus est cœtus duodecim clericorum, qui se impiis dogmatibus opponerent: quæ ecclesia postmodum sancto Norberto tradita est. Quæ fuerint Tanchelmi perversa dogmata, discimus ex epistola Trajectensis Ecclesiæ ad Fridericum antistitem Coloniensem « de Tanchelmo seductore. » Is quippe aiebat, « Ecclesias Dei lupanaria esse reputanda; nihil esse quod sacerdotum officio in mensa Dominica conficeretur; pollutiones, non sacramenta nominanda; ex meritis et sanctitate ministrorum virtutem sacramentis accedere: » quæ omnia belle præmissorum hæreticorum deliriis conveniunt. Presbyter quidam, Evervacherus nomine, « a sacerdotali dignitate apostatans, nefandi hominis magisterio adhæsit, et illum Romam persecutus » est, idemque postea multa damna intulit Ecclesiæ Trajectensi. Porro Friderico gratias agit clerus Trajectensis, quod Tanchelmi « cursum et impetum retardavit. » Ex quo intelligitur, ejus errores usque in Trajectensem, imo et in Coloniensem (ut ex Evervini epistola patet) diocesim penetrasse, atque ab eodem auctore Colonienses illos hæreticos ortos fuisse.

LXXIX. Hugo Metellus, tunc apud Tullam-Leucorum canonicus regularis, testis est in epistola ad Henricum ejusdem urbis episcopum, ejusmodi pestes in solum Tulleuse irrepsisse. « Latent in episcopatu tuo. » inquit, « imo jam apparent pestilentes homines, qui veriori nomine bestię appellari possunt, quia bestialiter vivunt. Conjugium enim detestantur, baptismum abominantur, sacramenta Ecclesiæ derident, nomen Christianum abhorrent. » Hæc sine dubio Coloniensium hæreticorum infesta et infausta soboles erat.

LXXX. Henricianis successere, seu accessere ejusdem farinae homines, qui se Catharos, id est solos mundos, jactabant: quorum errores, qui Mediolani quondam eorum magister fuerat, Bonacursus detexit, confutavitque libro edito, in Spicilegii tomo decimo tertio; ex quo eos Manichæorum erroribus, uti et superiores illos, infectos fuisse manifestum est. Catharos insectari videtur Gillebertus de Hoilandia in sermone trigesimo sexto in Cantica, n. 6: « Erumpunt, » inquit, « his diebus ligna quædam, quæ non plantavit Pater cœlestis; ligna, quæ non sunt plantata ex Libano nostro. Fortitudinem prætendunt operis, injuriarum insensibilitatem, parcimonie tolerantiam. Cedrina videntur sed Libani non sunt: quia immunda est eorum mens et conscientia. » Adversus Catharos item exstant sermones Ecberti abbatis Scho-nangiensis.

LXXXI. Passagios et Arnaldistas Catharis adjungit Bonacursus : quorum illi Mosaicæ legis ritus omnes observandos esse dicebant, Filii et Spiritus sancti æqualitatem negantes, et Ecclesiæ universæ doctores omnes, Romanæque imprimis auctoritatem abjicientes : hi vero, id est Arnaldistæ, « pro malitia clericorum sacramenta Ecclesiæ esse vitanda » censebant.

LXXXII. Ita dictos existimo ab Arnaldo illo factioso homine, qui specie libertatis ac reipublicæ in Urbe restituendæ, omnia pontifici temporalia jura abrogari volebat, sola sacrorum potestate cum decimis et oblationibus ipsi relicta. Is ex Italiæ civitate Brixia oriundus, ejusdemque Ecclesiæ clericus Petrus Abælardum præceptorem habuerat, singularitatis amator, testante Ottone Frisingensi, novitatis cupidus, qui a Gallicano studio in Italiam reversus, religiosum habitum, quo melius incautos deciperet, induit, monachorum nihilominus osor, et maxime clericorum ; sed laicorum adulator. « Dicebat enim, nec clericos proprietatem, nec episcopos regalia, nec monachos possessiones habentes, aliqua ratione salvari posse : cuncta hæc principis esse. Præter hæc de sacramento altaris, de baptismo parvulorum non sane dicitur sensitisse (48). » Atque adeo Petrobrusianorum et Henricianorum erroribus affricus erat. Innocentius II hominem ex Italia fugavit, et Turegum apud Helvetos secedere compulit. Comperta morte Innocentii, circa principia pontificatus Eugenii Romam ingressus, cum eam in pontificem commotam vidisset, seditionis ignem excitavit. Res vero eo tandem progressa est, ut cardinales male habiti, pars etiam sauciati ; ipse Eugenius Urbe pulsus sit. Pontificis causam tuendam suscepit Bernardus, scripsitque egregiam hac de re epistolam ad Romanos, quæ est ducentesima quadragesima secunda. Ei succedit alia ejusdem argumenti ad Conradum regem Romanorum, quem litteris suis, ab Ottone relatis. Romani ad suas partes pertrahere frustra moliti sunt (49). Sic nulli Ecclesiæ negotio, nulli necessitati deerat vir sanctus, qui ad communem reipublicæ Christianæ utilitatem natus erat. Ad extremum Arnaldus comprehensus, atque a præfecto Urbis, cui tantopere assentatus fuerat, ligno adactus est, cadavere in favillas redacto, « ne a stolidâ plebe corpus ejus, venerationi haberetur. » Plura de eo videsis apud Ottonem, et ex eo in notis ad Bernardi epistolam centesimam nonagesimam quintam.

§ VII. — *De expeditionis sacræ prædicatione per sanctum Bernardum facta, ejusque infelici successu.*

LXXXIII. Inter extremos Bernardi labores censenda est prædicationis sacræ expeditionis in terram sanctam : quæ res quantum sudoris, quantum molestiæ ipsi attulerit, ex ejus Vita et scriptis facile intelligere licet. Hujus expeditionis occasio, ut ex Ottone Frisingensi discimus (50), nata est per Ludovicum Juniores Francorum regem ; qui ad loca sacra pergendi desiderio pressus, quod germanus suus Philippus, « eodem voto astrictus, » morte intercedente exsequi non potuerat, consilium suum regni principibus aperit. Hi Bernardum consulendum decernunt. Accersitus abbas sanctus, tanti momenti negotium « ad Romani pontificis examen » referendum censet. Id magnopere laudavit probavitque Eugenius, « auctoritate prædicandi, animosque cunctorum ad hoc commovendi prænominato abbati, qui apud omnes Galliæ ac Germaniæ populos ut propheta vel apostolus habebatur, concessa. » Paret tandem apostolicis litteris Bernardus, « et excitatis ad transmarinam expeditionem multorum animis, » Ludovicum regem apud Vizeliacum cruce signat « cum Theodorico Flandrensi, et Henrico Theobaldi Blesensis filio, comitibus, » aliisque baronibus et nobilibus.

LXXXIV. Interim Radulfus quidam monachus crucem itidem dum in Germania prædicat, Christianos in Judæorum necem accendit. Hominem litteris repressit Bernardus, atque ipsemet sacræ expeditionis prædicationem aggressus est in orientali Francorum regno, hoc est in ea Germaniæ regione, quæ ad Rhenum sita est. Hinc Conradus imperator generalem conventum Spiræ indixit : quo Bernardus profectus, « Principi cum Friderico fratris sui filio, aliisque principibus et viris illustribus crucem sumere persuasit, plurima in publico vel occulto faciendo miracula. » Fridericum Sueviæ ducem, qui filium suum cruce signatum indigne ferebat, Bernardus emollivit ; Radulfum monachum in claustrum suum retrudi jussit ; et loco sui Adamum Eberacensem abbatem Conrado, in Bajoariam pergenti, ad urgendum itineris negotium dedit socium. Exstat Bernardi hac de re epistola ad Francos orientales, quæ modo est ordine trecentesima sexagesima tertia, quam proxime subsequitur alia ad Henricum archiepiscopum Moguntinum ad reprimendum Radulfum. « Igitur non solum ex Romano imperio, » ait Otto, sed etiam ex vicinis regnis, id est occidentali Francia, Anglia, Pannonia, innumeris populis ac nationibus hac expeditionis fama ad sumendam crucem commotis, repente sic totus pene Occidens siluit, ut non solum bella movere, sed et arma quempiam in publico portare nefas haberetur. »

LXXXV. Tanta porro totius Occidentis commotio Bernardi prædicationi tributa est : verum cum hæc expeditio non bene pro votis successisset, tota etiam mali eventus invidia in eum rejecta, pro communi more mortalium, qui ex eventis res æstimare solent. Neque fere ulla alia res fuit, quæ Bernardi animum majori dolore affecerit, quam ista, non tam sui, quam Dei causa. Unde ipse initio libri secundi de Consideratione : « Si necesse sit unum fieri e duobus, malo in nos murmur hominum, quam in Deum esse. Bonum mihi, si dignetur me uti pro clypeo. Libens in me recipio detrahentium linguas maledicas. » etc. Adeo porro

(48) Otto, *de Frid.* lib. II, cap. 20.

(49) Otto, *de Frid.* lib. I, cap. 28.

(50) *Ibid.*, cap. 34 sqq.

omnium fere animi hoc eventu turbati sunt, ut sanctus doctor beatum pronuntiet eum « qui non fuisset scandalizatus in eo. » Quanta denique fuerit Bernardi super hoc tristitia, patet tum ex epistola ducentesima octogesima octava, quam in lecto, forsitan ex animi ægitudine, decumbens, hac de re scripsit : tum ex epistola Joannis abbatis Casæ-Marii ad Bernardum ipsum, quæ modo est inter Bernardinas trecentesima octogesima sexta, in qua virum sanctum, quem ob sinistram expeditionis eventum audierat afflictum, consolatur.

LXXXVI. Non defuere tamen, qui Bernardi partes defendendas susceperint : quos inter non ultimo loco numerandus est Otto episcopus Frisingensis, Bernardo non admodum favere solitus. Is in libro de Gestis Friderici, capite sexagesimo excursus facit ad excusandum eventum illius expeditionis, cui et ipse interfuit. In fine excursus philosophici potius quam historici, ita concludit in gratiam Bernardi : « Quamvis si dicamus, sanctum illum abbatem spiritu Dei ad excitandos nos afflatum fuisse, sed nos ob superbiam lasciviamque nostram salubria mandata non observantes, merito rerum personarumque dispendium reportasse, non sit ab antiquis rationibus vel exemplis dissonum. » Unum tamen addit, nempe « spiritum prophetarum non semper subesse prophetis : » ut nempe innuat incertum esse, an Bernardus ex spiritu divino de hac expeditione, ejusque eventu conjecerit.

LXXXVII. Attamen Bernardus ipse initio libri secundi de Consideratione ad Eugenium, ubi factum a calumnia tuetur, se ad id divinitus impulsus esse non diffidet. Diximus : « Pax, » inquit, « et non est pax : promissimus bona, et ecce turbatio. » Tum hæc subdit ad sui defensionem : « Quasi vero temeritate in opere isto, aut levitate usi simus. Cucurrimus plane in eo, non quasi in incertum, sed jubente te, imo per te Deo. » Et inferius, objectis sibi hominum improperiis : « Ude scimus quod a Domino sermo egressus sit ? quæ signa tu facis, ut credamus tibi ? » ita reponit Eugenium alloquens : « Non est quod ad ista ipse respondeam : parcendum verecundiæ meæ. Responde tu pro me et pro te ipse secundum ea quæ audisti et vidisti. » Quibus verbis miracula, ab se in prædicationis confirmationem facta, sine dubio modeste insinuat.

LXXXVIII. Verum omnium optime Gaufridus sanctum parentem suum a calumnia vindicat in libro tertio de ejus Vita, cap. 4. Primo quod illius expeditionis primum propositum ab eo non sit profectum « Cum enim multorum jam animos permovisset audita necessitas, a rege Francorum semel et iterum propter hoc expetitus, apostolicis etiam litteris monitus, nec sic acquievit super hoc loqui, vel consilium dare, donec per ipsius tandem pontificis generalem epistolam jussus ab eo est, tanquam Romanæ Ecclesiæ lingua, exponere populis atque principibus. » Deinde quod prædicandi officium, ab eo ex obedientia susceptum, divinitus confirmatum sit tot tantisque miraculis ac signis, « quanta vel numerare, nedum narrare difficile foret. » Denique quod si ex illa profectioe orientalis Ecclesia liberari non meruit, certe cælestis meruit impleri et lætari, nempe ob eorum mortem, « qui in fructibus poenitentiae purgatas variis tribulationibus Christo animas reddiderunt. » Et quidem hoc ipsum est, quod Joannes, Casæ-Marii abbas sanctus, sibi ex revelatione compertum Bernardo significavit.

LXXXIX. Sed quid moramur in vindicando Bernardo ? cujus tanta auctoritas id jamdudum obtinuit apud omnes, etiam heterodoxos, ut ejus vita, eximia sanctitas, et doctrina communi omnium suffragio et estimatione sint approbatæ.

XC. Hæc sunt quæ præfari visum est de nova hac sancti Bernardi operum editione : quæ si viris studiosis accurata videbitur, gratiam habebunt studiorum meorum sociis, domno Michaeli Germano et D. Theoderico Ruinaro, atque etiam D. Edmundo Martenio, qui operam suam in hanc editionem strenue et peramanter impenderunt. Mihi vero hæc una sit gratia, qui unus scopus fuit, sancti Bernardi cultoribus, Ecclesiæ, et reipublicæ Christianæ vel tantillum qualicumque labore meo profuisse.

Additur in editione anni 1719.

Hæc sunt quæ præfari visum est D. Mabillonio de nova hac sancti Bernardi operum editione : quæ si viris studiosis accurata videbitur, gratiam habebunt erudito illi auctori, qui toto vitæ tempore eruendis expoliendisque Bernardi operibus, aliis licet iisque gravissimis studiis distractus, omnem curam, diligentiam omnem impendit. Habebunt et D. Massueto qui operam suam in hanc editionem conferre cœperat, et porro conferre perrexisset, ni præmatura mors studiorum ejus cursum abruptisset. Huic debentur ex I vol. duæ recens inventæ epistolæ, scilicet 418 et 419, et tertia ducta ex tom. IV *Miscell. Baluz.*, ordine 425, nec non et duæ chartæ, quarum prima est pro Luxoviensi et S. Apri monasteriis ; altera pro monasterio S. Amantii. In altero vero volumine hæc reperientur nova, nimirum tertius liber epistolæ ad fratres de Monte-Dei et Admonitio D. Massueti, qua epistolam integram Guillelmo a S. Theoderico ascriptam, Guigoni V, Majoris Carthusiæ priori vindicat. Item alia ejusdem observatio, quæ *Tractatus de contemplando Deo, ac de natura et dignitate amoris* Guillelmo a S. Theoderico adjudicat. Denique epistola Tromundi monachi Claræ-Vallensis de S. Bernardi canonizatione, antehac inedita.